

*Електронний варіант
розширеного плану-конспекту лекцій з
Демографічні ресурси туризму
(20 годин)*

Лекція №1
Теоретичні основи демографічних досліджень в туризмі
(2 год.)

План

1. Структура системи знань про народонаселення. Закони народонаселення.
2. Основні поняття і категорії.
3. Основні демографічні проблеми сучасного світу і завдання демографічної науки.

Література:

Антонова Н.Л. Демографія: учеб.-метод. пособие / Н. Л. Антонова; М-во образования и науки Рос. Федерации, Урал. федер. ун-т. – Екатеринбург : Изд-во Урал. ун-та, 2014. – 154 с.

Верещагина А. В. Демографія / А. В. Верещагина. – М.: Дашков и Ко, Наука-Спектр - Москва, 2011. – 256 с.

Геєць В.М. Наслідки демографічних викликів для економічного зростання в Україні / В.М. Геєць // Демографія та соціальна економіка. – 2011. –№1 (15). – С. 3-23.

Махорін Г.Л. Основи демографії. Курс лекцій / Г.Л. Махорін – Житомир: Вид-во “Волинь”, 2009. – 96 с.

Муромцева Ю.І. Демографія / Ю.І. Муромцева. – К.: Кондор, 2008. – 300 с.

Немець Л.М. Соціально-демографічні та історико-культурні фактори розвитку туризму / Л.М. Немець, К.Ю. Сегіда, Н.В. Моштаківа // Культура народів Причорномор'я. – 2009. – №176. – С.145-147.

1. Структура системи знань про народонаселення. Закони народонаселення.

Туризм як важливе соціально-економічне явище сучасності тісно пов'язаний з розвитком суспільства та підпорядковується його об'єктивним законам. Він активно впливає на життєдіяльність суспільства своїми функціями і в той же час залежить від нього. На початку ХХІ ст. туризм став невід'ємною складовою соціально-економічного та культурного життя світу, відбулася його концептуальна трансформація.

Соціально-демографічні чинники мають постійний вплив на розвиток туризму і цей вплив є багатоаспектним. Безпосередньо це стосується кількісних та структурних характеристик населення, серед яких чисельність населення, розміщення його по окремих регіонах, статево-вікова структура (з виділенням працездатного населення), сімейний стан і сімейна структура.

По-перше, чисельність та розміщення населення обумовлює безпосередньо обсяг споживчого сектору туризму. По-друге, статево-вікова та шлюбно-сімейна структура населення виступають вагомим фактором розвитку туристичної галузі. По-третє, важливим є поведінкові та життєдіяльнісні характеристики населення. По-четверте, праця та людина як її носій, є одним з трьох головних факторів розвитку туризму.

Тільки володіючи демографічними знаннями і демографічною методологією, можна реально пізнати суспільство, дізнатися і зрозуміти рушійні сили і чинники людської поведінки, соціальних змін взагалі, можна ефективно планувати і проводити наукові дослідження у сфері соціальних наук, успішно застосовувати на практиці отримані знання в будь-якій сфері, де б не працював майбутній соціолог.

Система знань про народонаселення – це науковий напрямок, який формується з 1960-х років у процесі комплексного вивчення народонаселення низкою суспільних і природничих наук. У рамках цього напрямку народонаселення розглядають як цілісну складну систему, а його головним методологічним принципом є перехід від простої суми знань, отриманих окремими науками, до такого їх синтезу, який відповідає системній природі народонаселення як об'єкта дослідження й соціального управління.

2. Основні поняття і категорії.

Демографічний процес – це послідовність однойменних подій у житті людей, яка має значення для зміни їх генерацій. Головні демографічні процеси – народжуваність, смертність, шлюбність, припинення шлюбу, міграції.

Демографічна подія – це подія, яка відбувається з окремою людиною й яка має значення для зміни генерацій людей, зміни чисельності й структури населення, подружніх пар і сімей.

Демографічне явище – це значна зміна в чисельності й структурі населення або в демографічних процесах, яка справляє істотний вплив на характер зміни одних генерацій людей іншими.

Демографічний стан – це стан людини, який має значення для зміни генерацій людей, зміни чисельності й структури населення, подружніх пар і

сімей.

Демографічна ситуація, або демографічна обстановка, – це стан демографічних процесів, складу й розміщення населення в якийсь певний час, найчастіше того чи того року. Звичайно демографічну ситуацію розглядають стосовно країни загалом або її окремих частин чи регіонів.

Демографічна поведінка – це система взаємопов'язаних дій або вчинків, спрямованих на зміну або збереження демографічного стану суб'єкта. Розрізняють демографічну поведінку в широкому та вузькому розумінні терміна. В першому випадку демографічна поведінка включає дії, пов'язані з відтворенням населення, його міграцією та соціальною мобільністю. В другому – тільки з відтворенням населення безпосередньо (з народжуваністю та смертністю) або опосередковано (з шлюбністю та розлучуваністю).

Демографічна установка – психічний регулятор поведінки, схильність особистості, яка визначає узгодженість різного роду дій, зумовлених позитивним або негативним ставленням до тих чи тих демографічних подій у своєму житті, означає готовність до певного результату демографічної поведінки.

Когорта – це сукупність людей, у котрих в один і той самий період часу відбувалася певна демографічна подія. Термін "когорта" був уведений 1949 року американським демографом П.Уелптоном у рамках методу поздовжнього аналізу, але в подальшому він набув універсального характеру.

Одним з центральних понять в демографічних ресурсах є *якість населення*. Це комплексне поняття, яке включає до себе систему характеристик населення та його найважливішої частини – населення працездатного віку. Це характеристики освітнього рівня населення, його професійної структури, соціального складу населення, його рухливості, стану здоров'я, середньої тривалості життя. Зміни якості населення можна розглядати як *розвиток населення* або, навпаки, його *деградацію*.

3. Основні демографічні проблеми сучасного світу і завдання демографічної науки.

Демографічні проблеми сучасного світу стоять в ряду найголовніших п'яти глобальних проблем, що виділені сучасною суспільною думкою. До них відносять проблеми:

- збереження миру; роззброєння; відвернення ядерної війни;
- подолання відсталості колишніх колоній і залежних країн;
- збереження і захист природного середовища;

- забезпечення людства достатньою кількістю і безпечними джерелами енергії;
- подолання суперечливого надшвидкого зростання населення Землі і диспропорцій його складу.

Від комплексного вирішення цих проблем багато в чому залежить вирішення світової продовольчої проблеми, проблеми зайнятості працездатного населення, культурного розвитку населення Земної кулі. Нині лише 1/3 людства живе в країнах, де забезпеченість продовольством в середньому збалансована. Отже, більшість населення світу живе в країнах, де забезпеченість їжею на грані голоду і недоїдання. Це колишні колонії та напівколонії, пограбування яких тривало кілька віків. У цих же країнах частка неграмотних серед населення у віці більше 15 років ще й досі перевищує частку грамотних.

Демографічна ситуація в сучасному світі підтверджує положення теорії населення про залежність розвитку населення від соціально-економічних умов, розвитку продуктивних сил і виробничих відносин.

Природа людини, її біологія сформувалася протягом тисячоліть. Нині ж відтворення населення відбувається в зовсім нових умовах, і закономірності цього відтворення зазнали різких змін.

Перед демографічною наукою і, зокрема, статистикою населення постає завдання пояснити явище демографічного вибуху, показати механізм дії сил, що призвели до нього, виробити шляхи подолання труднощів, які виникають у зв'язку з швидким зростанням населення у найменш розвинутих країнах. Причому головна теоретична проблема полягає не в тому, чому прискорилося зростання населення в країнах, що розвиваються. Фактори, що його визначили, добре відомі. Важче пояснити сповільнення у багатьох розвинутих країнах зростання населення. У деяких країнах цей приріст уже припинився, а в деяких природний приріст став від'ємним (Австрія, Данія, Угорщина, Україна, Білорусь, Росія) або наблизився до нульової позначки.

Лекція №2.

Джерела інформації про демографічні ресурси туризму

(2 год.)

План

1. Джерела інформації про демографічні ресурси.
2. Переписи в сучасному світі, їх значення.
3. Обстеження населення та їх класифікація.
4. Облік демографічних подій.

Література:

Антонова Н.Л. Демографія: учеб.-метод. пособие / Н. Л. Антонова; М-во образования и науки Рос. Федерации, Урал. федер. ун-т. – Екатеринбург : Изд-во Урал. ун-та, 2014. – 154 с.

Верещагина А. В. Демографія / А. В. Верещагина. – М.: Дашков и Ко, Наука-Спектр - Москва, 2011. – 256 с.

Геєць В.М. Наслідки демографічних викликів для економічного зростання в Україні / В.М. Геєць // Демографія та соціальна економіка. – 2011. –№1 (15). – С. 3-23.

Махорін Г.Л. Основи демографії. Курс лекцій / Г.Л. Махорін – Житомир: Вид-во “Волинь”, 2009. – 96 с.

Муромцева Ю.І. Демографія / Ю.І. Муромцева. – К.: Кондор, 2008. – 300 с.

Немець Л.М. Соціально-демографічні та історико-культурні фактори розвитку туризму / Л.М. Немець, К.Ю. Сегіда, Н.В. Моштаківа // Культура народів Причорномор'я. – 2009. – №176. – С.145-147.

Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус. Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5492-17>.

1. Джерела інформації про демографічні ресурси.

Відтворення населення – багатоаспектний і складний процес, який можна характеризувати з різних боків і точок зору. Комплексне вивчення відтворення населення та його розвитку передбачає збір, систематизацію, узагальнення та аналіз великого обсягу різнобічної інформації за допомогою різних методів.

До джерел демографічної інформації належать друковані видання, які містять кількісні відомості про населення та демографічні процеси, їх розрізняють за такими ознаками:

- за ступенем охоплення (населення світу, регіону, країни або її окремих територій, міських і сільських населених пунктів);
- за характером даних (чисельність і склад населення на певну дату, характеристики демографічних подій за період, змішані характеристики демографічних процесів);
- за часом (історико-демографічні, ретроспективні, поточні, демографічні прогнози);
- за способом отримання даних (офіційні публікації, матеріали спеціальних досліджень);
- за характером видання (спеціальні, загального типу).

З точки зору повноти й вірогідності інформації джерела поділяють на первинні, що містять безпосередні результати обробки й зіставлення зібраних статистичних даних і базовані на них розрахункові показники, та вторинні, що є результатами оцінок і різного роду обчислень за первинними даними.

Часто до джерел інформації зараховують також первинні документи спостереження або обліку демографічних подій – записи в метричних книгах, акти цивільного стану, опитувальні аркуші переписів або обстежень населення та матеріали палеодемографічних досліджень. Для пояснення демографічних явищ використовуються на практиці такі джерела, як літературні, документальні, законодавчі акти та інші, які не містять безпосередньо кількісних даних.

У більшості країн демографічна інформація збирається через спеціальні статистичні служби за допомогою переписів населення, поточного обліку демографічних подій та обстежень населення.

2. Переписи в сучасному світі, їх значення.

Різні форми обліку населення існували ще в давнину. Вони проводилися в Стародавній Греції, Вавилоні, Месопотамії, Стародавньому Єгипті, Римі, Китаї та Японії. Вони мали переважно фіскальні (податкові) та військові цілі, охоплюючи, як правило, тільки чоловіче населення, позаяк саме воно могло брати участь у військових діях та сплачувати податки. Найбільш відомі обліки громадян (цензи), що проводилися в Стародавньому Римі. Від 510 до 30 року до н.е. цензи проводилися регулярно – раз на п'ять років.

Переписи мають на меті збирання відомостей про чисельність і склад усього населення країни. Один з перших переписів населення був здійснений 1790 року в США. 1801 року переписи населення були впроваджені у Великобританії, Франції, Данії та Норвегії. Перший американський перепис населення (ценз) тривав 18 місяців.

За визначенням Статистичної Комісії ООН, переписи населення являють собою "єдиний процес збирання, узагальнення, оцінки, аналізу й публікації або поширення в інший спосіб демографічних, економічних і соціальних даних, що стосуються за станом на певний час усіх осіб у країні або чітко обмеженій частині країни". На підставі даних переписів населення, отриманих різними державами, в ООН обраховують прогнози чисельності населення світу.

3. Обстеження населення та їх класифікація.

Обстеження населення можуть охоплювати контингент від десятків тисяч до кількох сотень опитуваних. Розміри вибірки залежать від цілей програми, кількості груп населення або територій, щодо яких отримують дані. Тематика обстежень населення є різноманітною. Поряд з отриманням інформації про демографічні події часто вивчають установки, мотивацію або ставлення населення до певної демографічної проблеми, наприклад думку жінок про оптимальну кількість дітей у сім'ї.

Особливе значення мають *анамнестичні обстеження*, які являють собою одномоментні опитування населення для встановлення інтенсивності й динаміки демографічних подій у минулому.

4. Облік демографічних подій.

Цей облік населення полягає у збиранні відомостей про випадки народжень, смерті, укладання та розірвання шлюбу. Кожна з цих демографічних подій має правове значення, а тому підпадає під спостереження при їх юридичному оформленні – реєстрації або запису актів громадянського стану в містах і районних центрах відділами (бюро) ЗАЦСу, а в сільській місцевості і селищах – виконавчими комітетами сільських і селищних Рад народних депутатів.

Одним з різновидів поточного обліку населення є реєстри. Вони являють собою поіменні й регулярно оновлювані переліки мешканців, використовувані для цілей адміністративного обліку населення. У низці країн реєстри населення ведуть у вигляді списків, книг і картотек. Останні від середини ХХ сторіччя часто зберігають у пам'яті ЕОМ. Такі картотеки охоплюють окремих осіб, хатні господарства або сім'ї за найменшими адміністративно-територіальними одиницями – населений пункт, община, муніципалітет, парафія. Вони призначені для отримання в поточному порядку або періодично індивідуальних відомостей про мешканців конкретної адміністративно-територіальної одиниці або про чисельність і

склад її населення та про зміни в них. Вміщену в них інформацію використовують для складання списків платників податків за різними видами місцевого та державного оподаткування, військовозобов'язаних, політичних (партійних) та адміністративних виборчих списків.

Лекція № 3
Методологічні підходи і методи аналізу
демографічних процесів і структур
 (2 год.)

План

1. Мета та завдання демографічного аналізу.
2. Поперечний та поздовжній аналізи.
3. Структура життєвого потенціалу.

Література:

Антонова Н.Л. Демографія: учеб.-метод. пособие / Н. Л. Антонова; М-во образования и науки Рос. Федерации, Урал. федер. ун-т. – Екатеринбург : Изд-во Урал. ун-та, 2014. – 154 с.

Верещагина А. В. Демографія / А. В. Верещагина. – М.: Дашков и Ко, Наука-Спектр - Москва, 2011. – 256 с.

Геєць В.М. Наслідки демографічних викликів для економічного зростання в Україні / В.М. Геєць // Демографія та соціальна економіка. – 2011. –№1 (15). – С. 3-23.

Махорін Г.Л. Основи демографії. Курс лекцій / Г.Л. Махорін – Житомир: Вид-во “Волинь”, 2009. – 96 с.

Муромцева Ю.І. Демографія / Ю.І. Муромцева. – К.: Кондор, 2008. – 300 с.

Немець Л.М. Соціально-демографічні та історико-культурні фактори розвитку туризму / Л.М. Немець, К.Ю. Сегіда, Н.В. Моштаківа // Культура народів Причерномор'я. – 2009. – №176. – С.145-147.

1. Мета та завдання демографічного аналізу.

Демографічний аналіз є розділом демографії, який вивчає процес зміни генерацій людей та чинників, що його детермінують. Залежно від об'єкта дослідження розрізняють аналіз народжуваності, смертності, шлюбності та припинення шлюбу, відтворення та зростання населення загалом, а також життєвого циклу сім'ї. За мірою охоплення в демографічному аналізі виокремлюють вивчення кількісних співвідношень між демографічними процесами, структурами і зростанням населення у часі та дослідження впливу на ці процеси й структури соціально-економічних, соціально-психологічних, екологічних, політичних та інших чинників. Залежно від підходу до зміни населення у часі використовують або поздовжній аналіз (вивчення частоти демографічних подій у житті когорти,

але у різні періоди), або поперечний аналіз (вивчення цієї частоти у різних когорт, але в той самий календарний період).

Метою демографічного аналізу є оцінка масштабів та особливостей процесів, що відбуваються в населенні, з'ясування їх закономірностей і причинно-наслідкових зв'язків, а також передбачення їх подальшого розвитку. Кількісна оцінка цих процесів здійснюється з обов'язковим урахуванням їх якісних особливостей.

2. Поперечний та поздовжній аналізи.

Поперечний аналіз, відомий також під назвою методу умовної або гіпотетичної генерації, – спосіб вивчення демографічних процесів для нетривалого календарного періоду (звичайно 1-2 роки), ґрунтований на умовному припущенні, що для сукупності осіб, що живуть у цьому періоді, впродовж усього її подальшого життя (або перебування в певному демографічному стані) інтенсивність демографічних процесів у кожному віці відповідатиме існуючій у цей календарний період. При цьому осіб різного віку, що живуть у цьому календарному періоді, розглядають як немовби приналежних до тієї самої генерації.

Поперечний аналіз – найпоширеніший методичний прийом демографічного опису та аналізу. Більшість публікованих окремих демографічних характеристик для конкретного календарного періоду (року) – шереги вікових коефіцієнтів народжуваності, смертності, шлюбності, показники демографічних таблиць, а також узагальнюючі демографічні показники – сумарний коефіцієнт народжуваності, середня тривалість майбутнього життя, бруutto- та нетто-коефіцієнти відтворення населення обчислюють для гіпотетичної, а не реальної генерації. Вони дають уявлення про сучасний стан демографічних процесів і збігаються з відповідними показниками реальних генерацій лише у стабільному населенні.

Поздовжній аналіз, відомий також як *когортний метод* або *метод реальної генерації*, є способом вивчення демографічних процесів, за якого їх описують та аналізують у когортах, тобто сукупностях людей, котрі одночасно ввійшли в якийсь демографічний стан. Кожна когорта визначена демографічною подією, настання якої об'єднує людей в когорті, та календарним періодом її формування. При цьому при описанні та аналізі того чи того демографічного процесу періодом формування реальної когорти вважають період настання демографічної події, яка передувала тій події, частоту якої вимірюють. Отже, в реальній когорті всі демографічні події, настання яких об'єднує людей у когорти, відбуваються у певному інтервалі календарного часу, а можливі наступні події, частоту яких

вимірюють, розтягнуті у часі й майбутнє стосовно календарного періоду формування. Наприклад, при описанні розлучуваності у реальній шлюбній когорті розглядають сукупність осіб які уклали шлюб у конкретному календарному періоді, та розлучення у цій когорті за період наступного шлюбного життя, розподілені за тривалістю шлюбу на момент кожного розлучення. На відміну від реальної когорти періодом формування гіпотетичної когорти вважають період настання тієї демографічної події, частоту якої вимірюють. Так, смертність гіпотетичної когорти 2008 року – це смертність усіх людей, котрі померли цього року, але народилися впродовж низки попередніх років.

Поздовжній аналіз і поперечний аналіз розрізняють за способом обчислення показників. У поздовжньому аналізі головним показником є частота демографічних подій у осіб, належних до певної когорти. У поперечному ж аналізі головний показник – частота подій за тривалістю демографічного стану впродовж конкретного календарного року. Відносні показники частоти подій (демографічні коефіцієнти) у поперечному аналізі, обчислюють зіставляючи кількість подій із середньорічною чисельністю конкретної групи населення, у поздовжньому ж аналізі – з кількістю тих осіб з конкретної когорти, хто дожив до початку відповідного календарного року. Маючи потрібні дані, можна обчислити будь-які характеристики демографічних процесів, включаючи коефіцієнти відтворення населення, як для гіпотетичних генерацій, але збігаються вони лише у стабільній генерації.

Джерелами даних для поперечного аналізу є матеріали поточного обліку, для поздовжнього аналізу – ретроспективні дані отримані при перепису або спеціальних обстеженнях або дані поточного обліку за низку років, опрацьовані у розрізі генерацій.

3. Структура життєвого потенціалу

Показник середньої тривалості життя є засадовим стосовно всієї системи показників потенційної демографії. Він показує середній час майбутнього життя особи, що досягла певного віку, із сукупності тієї чи тієї генерації за умов існуючого на конкретний момент часу рівня смертності. Тривалість майбутнього життя розуміють як інтервал між певним віком та віком смерті.

Центральним поняттям та узагальнюючим показником потенційної демографії є *життєвий потенціал*, який характеризує кількість майбутніх років життя особи або групи осіб певного віку, обчислену за умови збереження наявного рівня повікової смертності на підставі таблиць

смертності. Життєвий потенціал вимірюють у людино-роках і він може бути розрахований як на весь, період життя (повний потенціал), так і для певного його інтервалу (частковий потенціал).

Життєвий потенціал населення загалом або його окремих груп залежить, від їх чисельності, структури за віком та середньої тривалості майбутнього життя (повного чи неповного). Концепція життєвого потенціалу дозволяє також виміряти можливу тривалість різних демографічних і соціально-економічних станів у різні періоди життєвого циклу людини: потенціал перебування у шлюбі, тривалість періоду трудової діяльності.

Лекція №4

Відтворення населення як єдність демографічних процесів (2 год.)

План

1. Поняття про процеси народжуваності, смертності і тривалості життя.
2. Методи вимірювання народжуваності і смертності. Коефіцієнти народжуваності і смертності. Надсмертність. Смертність немовлят.
3. Динаміка народжуваності і смертності в Україні.
4. Телегонія: сутність і наслідки.

Література

Антонова Н.Л. Демографія: учеб.-метод. пособие / Н. Л. Антонова; М-во образования и науки Рос. Федерации, Урал. федер. ун-т. – Екатеринбург : Изд-во Урал. ун-та, 2014. – 154 с.

Верещагина А. В. Демографія / А. В. Верещагина. – М.: Дашков и Ко, Наука-Спектр - Москва, 2011. – 256 с.

Геєць В.М. Наслідки демографічних викликів для економічного зростання в Україні / В.М. Геєць // Демографія та соціальна економіка. – 2011. – №1 (15). – С. 3-23.

Гуманистический манифест 2000 // Credo. – 2000. – №20 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.osu.ru/osu/bibl/elizd/credo/index.shtml>.

Махорін Г.Л. Основи демографії. Курс лекцій / Г.Л. Махорін – Житомир: Вид-во “Волинь”, 2009. – 96 с.

Мезенцева Н. Гендер і географія в Україні: Монографія / Н. Мезенцева, О. Кривець. – К.: Ніка-Центр, 2013. – 194 с.

Муромцева Ю.І. Демографія / Ю.І. Муромцева. – К.: Кондор, 2008. – 300 с.

Немець Л.М. Соціально-демографічні та історико-культурні фактори розвитку туризму / Л.М. Немець, К.Ю. Сегіда, Н.В. Моштаківа // Культура народів Причорномор'я. – 2009. – №176. – С.145-147.

1. Поняття про процеси народжуваності, смертності і тривалості життя.

Відтворення населення – один з головних процесів відтворення суспільства, постійне відновлення генерацій людей. Це визначення замирює прихильників як біологічної теорії зростання населення, так і соціологічного підходу до вивчення закономірностей відтворення населення.

Пояснення зміни типів відтворення населення, ґрунтоване на дії законів народонаселення різних суспільно-економічних формацій, слід визнати непродуктивним, бо самі ці закони потребують переосмислення. Тому варто звернутися до іншої теоретичної концепції розвитку населення – демографічного переходу.

На першому етапі демографічного переходу відбувається перебудова смертності: скорочується екзогенна смертність, переважна частина смертних випадків переміщується з дитячих у старші вікові групи, збільшується середня тривалість життя. *На другому* – змінюється тип народжуваності. Часові інтервали між етапами та фазами демографічного переходу, співвідношення темпів зниження смертності та народжуваності залежать від конкретних соціально-економічних умов і визначають тривалість і масштаби прискорення зростання населення. Проте демографічна історія як промислово розвинених країн, так і країн, що розвиваються, демонструє таку багатоманітність схем демографічного переходу й відхилення від часових схем та факторних залежностей, обґрунтованих концепцією раціоналізму, що виникла необхідність у розробці альтернативних гіпотез і теорій.

Сукупність соціально-культурних регуляторів, під впливом яких демографічна поведінка людей забезпечує підтримання демографічної рівноваги, називають демографічним механізмом. Кожному типу демографічної рівноваги відповідає свій демографічний механізм. У своїй єдності типи демографічної рівноваги та демографічного механізму визначають історичні типи відтворення населення, адекватні історична певним економічним, соціальним та культурним умовам життя суспільства.

Найбільший внесок у дослідження проблеми демографічного постарінання зробив польський демограф Е. Россет. В одній із своїх праць він порушив питання про те, якими будуть демографічні відносини у суспільствах по завершенні процесу демографічного переходу. Цей процес Е. Россет умовно поділяє на чотири послідовні фази. Перша – демографічна рівновага примітивного типу (високий рівень народжуваності й високий рівень смертності); друга – зниження смертності; третя – зниження народжуваності; четверта – демографічна рівновага сучасного типу (низький рівень народжуваності й низький рівень смертності). На його думку, за четвертою фазою має настати п'ята, характерна перевищенням смертності над народжуваністю, тобто депопуляція. Таку логіку подій Е. Россет вважав дуже й дуже ймовірною. Довгострокове панування п'ятої фази, на його думку, загрожує вимиранням націям, ураженим цим процесом.

2. Методи вимірювання народжуваності і смертності. Коефіцієнти

народжуваності і смертності. Надсмертність. Смертність немовлят.

Азія є найбільш складним континентом у світі у багатьох відношеннях: економічному, демографічному, культурному і соціальному. Кожна з країн має свої неповторні культурні риси, які можуть бути хорошими чинниками, що формують імідж держави і його народу в очах світової туристичної спільноти. Окрім цього, культура таких країн може бути ексклюзивною частиною туристичного продукту, яка допоможе виділити його серед аналогічних товарів-конкурентів з інших країн і вивести туристичну галузь в країні на якісно і кількісно новий рівень, що може бути дуже корисно для економіки держави і підняти рівень добробуту населення.

Правильні акценти при створенні іміджу для традиційної культури за допомогою туристичної галузі країни може істотно змінити імідж народу і країни від негативного до позитивного.

Наприклад, Об'єднані Арабські Емірати. Це держава, в якій поєднуються стрімкий розвиток і вікові традиції. Культурно-історичних і природних об'єктів на території ОАЕ практично немає. Тому в перші роки розвитку туристичної галузі було створено зони безмитної торгівлі. За рахунок географічного положення туристичних операторів є можливість створення екскурсій типу «джип-сафарі», які поєднуються з відвідуванням сіл аравійських бедуїнів. Такі екскурсії включають трансфер на квадроциклах, або джипах, катання на одnogорбих верблюдах, розповідь гіда про умови життя бедуїнів і традиції, пов'язані з цими умовами, відвідування житла бедуїнів – шатра, цікавого тим, що він розділений на чоловічу і жіночу половини, а також своїм незвичайним для європейця облаштуванням і вбранням. Крім того, екскурсія завершується на заході вечерею у великому шатрі в традиційному арабському стилі зі східними танцями і музикою.

Дуже специфічна бедуїнська кухня – козлятина, варена в молоці, смажений баранчик з рисом, политий самном – жиром з овечого молока, а також верблюд, фарширований баранчиками, які, у свою чергу фаршировані курями – святкове весільне блюдо. Тому, під час вечері вона не представлена, замість бедуїнських блюд подається орієнтальна кухня. Проте, туристам надається можливість спробувати арабську каву, яка вариться на гарячому піску і подається в крихітних чашках, а також кальян, паління якого є старовинним арабським звичаєм, покликаним встановити контакт і зміцнити стосунки.

Таким чином, в той час, як європейський етнографічний туризм проявляється, головним чином, у вигляді екскурсійного продукту з чіткою тематикою, азіатський етнокультурний компонент проявляється в деталях - в манері обслуговування клієнта, особливій організації простору, атмосфері,

властивій азіатським екскурсіям, а також обстановці. Відбувається це, в основному за рахунок етапу розвитку суспільства відвідуваної країни - у більшій частині країн Азії суспільства знаходяться в перехідному етапі від традиційного суспільства до індустріального. За рахунок цього азіатському суспільству властиво особливе сприйняття своїх традицій членами суспільства, тому екскурсіям, що включають етнокультурний компонент, не властиві риси "постановочного стилізованого шоу".

3. Динаміка народжуваності і смертності в Україні.

Про завершення переходу до малодітної сім'ї в Україні свідчать і результати опитувань про ідеальну та плановану кількість дітей. За даними вибіркового обстеження, проведеного Міністерством статистики України 1991 року, в половині опитаних сімей було двійко дітей, кожна третя сім'я була одnodітною, кожна десята мала трьох дітей і лише 1% сімей виявилися багатодітними (4 і більше дітей). У сім'ях, де вже були діти, ставлення батьків до збільшення їх кількості залежало від кількості вже наявних дітей. Так, понад третину чоловіків (38%) та жінок (35%) у сім'ях з однією дитиною воліли б ще мати дітей. У сім'ях з двома дітьми тільки кожний 10 чоловік та кожна дванадцята жінка не заперечували проти народження ще однієї дитини. А ось серед сімей з трьома дітьми тих, хто бажає четверту дитину, виявилось край мало – лише 8% чоловіків та 4% жінок. У бездітних сім'ях, частка яких становить 5% вибіркової сукупності, третина чоловіків та жінок не планує народження дітей.

Оптимальною кількістю дітей у сім'ї більшість опитаних (понад 60% подружніх пар) вважають двох дітей, 18% - трьох, 13% — одну дитину. Головною причиною, яка обмежує сьогодні дітонародження в сім'ях, є, за твердженням опитаних членів подружжя недостатній рівень матеріального забезпечення. Цю причину назвала кожна третя сім'я другою за значимістю причиною є складна соціально-економічна ситуація в Україні, її відзначила кожна четверта сім'я. На третьому місці опинилися незадовільні житлові умови, які стримують кожну п'яту сім'ю в її бажанні збільшити кількість дітей. Кожний десятий чоловік і кожна шоста жінка з-поміж опитаних мотивували свою відмову від дітонародження поганим станом здоров'я.

Понад третину жінок, що мають дітей, вважає, що було б доцільно приділяти якомога більше часу вихованню дітей. Проте 87% з них не можуть дозволити собі кинути роботу через важке матеріальне становище сім'ї.

Україна пережила в ХХ ст. чотири демографічні кризи – різкий спад народжуваності та зростання смертності. Зниження рівня життя й утрата

опертя на звичні соціальні інституції невпевненість у майбутньому сім'ї призвели багатьох людей до перегляду своїх шлюбних і репродуктивних планів. Вони відмовляються від народження дітей, відкладаючи це на кращі часи; відкладають шлюби, замінюючи їх альтернативними формами стосунків. Зниження народжуваності є одним з головних чинників природного зниження населення, зареєстрованого в Україні вперше 1991 року, яке має тенденцію до поглиблення. У країні розвивається депопуляція: як у місті, так і в сільській місцевості смертність населення перевищує народжуваність. Сумарний коефіцієнт народжуваності у 1992-1993 роках досяг мізерного показника у 1,6 дитини, тоді як для простого відтворення населення він повинен становити не менш ніж 2,2 дитини, а для розширеного відтворення населення – не менш ніж 2,5 дитини. Подолання цієї несприятливої демографічної ситуації пов'язане з проведенням активної соціальної та демографічної політики, ґрунтованої на міцній економічній базі та знанні й використанні законів, що керують репродуктивною поведінкою людей.

4. Телегонія: сутність і наслідки.

Не дивлячись на значні досягнення в медицині, лікуванні, профілактиці захворювань кількість серцево-судинних хвороб, хвороб органів дихання, новоутворень, зростає як і численні випадки патології у дітей. В чому причини сучасних хвороб? Чи немає тут певних закономірностей, які приховуються у глибинах людської душі, міжособистісних відносин, ментальності?

Явище телегонії передбачає певну “порчу породи” вищих ссавців і людини через потомство жіночої особини на яку впливають всі її попередні статеві партнери. Це стосується собак, голубів, не тому що це якісь особливі тварини, а тому, що за ними ведеться ретельна селекція, і є можливість спостерігати потомство багатьох поколінь.

В наш час поширені так звані пробні (громадянські) шлюби. Молоді люди живуть разом, нічим себе не зобов'язуючи (краще спочатку спробувати, ніж потім розлучатися). І “пробують” раз, другий, третій. Нерідко нарешті утворюють шлюб. Але число розлучень від таких проб не зменшується, а відсоток хворих новонароджених дітей збільшується. За даними статистиків, тільки кожна четверта дитина народжується здоровою. Ось тут і згадується про телегонію.

Щастя шлюбну не будується на принципі проби. В церкві над головами молодят тримають вінці – символ мучеництва, тому що людина вирішує жити для іншої, переступаючи через свій егоїзм і відмовилась від життя

тільки для себе. І не на один день чи кілька років, а на все життя.

Фактично у вчених не залишалось вибору: науково підтвердити, що виродження людства є результатом аморального скотячого життя, означало відмовитись від основних устоїв і принципів сучасної цивілізації – життя заради насолод і задоволень. Християнські ідеали підмінюються ідеалами гедоністичними (hedone – задоволення, насолода). Прогресивне виродження в області розмноження полягає в нездатності жінок до пологів допомогою сил власного організму і до годування власним молоком. Внаслідок недоліку у природному доборі вроджені пороки і недуги, захищені штучною допомогою, посилюються.

Лекція №5

Народжуваність і смертність у демографічному вимірі (2 год.)

План

1. Народжуваність у демографічному контексті.
2. Вимірювання народжуваності. Коефіцієнти народжуваності. Таблиці народжуваності.
3. Динаміка народжуваності в Україні.

Література:

Антонова Н.Л. Демография: учеб.-метод. пособие / Н. Л. Антонова; М-во образования и науки Рос. Федерации, Урал. федер. ун-т. – Екатеринбург : Изд-во Урал. ун-та, 2014. – 154 с.

Верещагина А. В. Демография / А. В. Верещагина. – М.: Дашков и Ко, Наука-Спектр - Москва, 2011. – 256 с.

Геєць В.М. Наслідки демографічних викликів для економічного зростання в Україні / В.М. Геєць // Демографія та соціальна економіка. – 2011. –№1 (15). – С. 3-23.

Демографічні чинники бідності / За ред. Е. М. Лібанової. – Київ: Ін-т демографії та соц. досліджень НАНУ, 2009. – 184 с.

Махорін Г.Л. Основи демографії. Курс лекцій / Г.Л. Махорін – Житомир: Вид-во “Волинь”, 2009. – 96 с.

Муромцева Ю.І. Демографія / Ю.І. Муромцева. – К.: Кондор, 2008. – 300 с.

Немець Л.М. Соціально-демографічні та історико-культурні фактори розвитку туризму / Л.М. Немець, К.Ю. Сегіда, Н.В. Моштаківа // Культура народів Причерномор'я. – 2009. – №176. – С.145-147.

1. Народжуваність у демографічному контексті.

Народжуваність – це процес дітонародження у сукупності людей, що складають генерацію, або у сукупності генерацій (населенні). Взаємодіючи зі смертністю, народжуваність зумовлює неперервність процесу відтворення населення. Народжуваність як один з компонентів відтворення населення, – це частота дітонародження у тій чи тій сукупності населення.

Біологічним підґрунтям народжуваності є здатність людини до відтворення потомства: запліднення, зачаття й виношування плоду. Потенційна здатність дітонародження (*плідність*) – реалізується у сукупності жінок у результаті репродуктивної поведінки, яка в суспільстві детермінована системою соціально зумовлених потреб і регульована

соціальними, культурними етнічними нормами, традиціями, громадською думкою.

Плідність являє собою біологічну здатність жінки, чоловіка (або шлюбної пари) до зачаття й народження живих дітей. Здатність до дітонародження необхідно відрізнити від фактичного дітонародження, яке характеризує кількість народжених дітей. Плідність залежить від генетичних особливостей і стану здоров'я членів подружжя, від поєднання їхніх властивостей у шлюбі. Жіночу плідність характеризує здатність до зачаття, виношування плоду й народження живої дитини, чоловічу плідність – здатність до запліднення. Оскільки через біологічну несумісність членів подружжя, які поодиноці мають нормальну плідність, остання не може бути зреалізована, доцільніше говорити про плідність шлюбу або шлюбної пари. *Індивідуальна плідність* може широко варіювати від майже повної неплідності до 35 живонароджень за все життя (в одноплідних пологах). Проте її рідко реалізують повністю. Середня плідність людини як біологічного виду становить 10-12 живонароджень за все життя, або 12-15 вагітностей з урахуванням мертвонароджень та спонтанних абортів.

Для характеристики народжуваності на підставі остаточної кількості народжень у шлюбної пари використовують *показник продуктивності шлюбу* – середня кількість народжених дітей на один шлюб у шлюбній когорті – реальній або гіпотетичній.

2. Репродуктивна поведінка, репродуктивна установка, репродуктивна мотивація.

Під репродуктивною поведінкою у демографії розуміють систему дій та відносин, які опосередковують народження або відмову від народження дитини у шлюбі або поза шлюбом.

Репродуктивна поведінка охоплює, з одного боку, дії та відносини, пов'язані із здійсненням повного репродуктивного циклу й послідовною зміною репродуктивних подій, а з іншого – дії та відносини, що перешкоджають настанню кожної ланки репродуктивного циклу. Для позначення останніх використовують поняття "регулювання народжуваності", "внутрішньосімейний контроль за народжуваністю", "планування сім'ї". Чим нижчий рівень потреби сім'ї в дітях, тим більша частина репродуктивного періоду життя жінки (у середньому 25 років – від 18 до 43 років) буде пов'язаною з частковими репродуктивними циклами.

Репродуктивна установка – це психічний регулятор поведінки, схильність особистості, яка визначає узгодженість різного роду дій, зумовлених позитивним або негативним ставленням до народження певної

кількості дітей. Репродуктивна установка означає готовність до певного результату репродуктивної поведінки, прийнятність для особистості народження певної кількості дітей, в тому числі синів та дочок.

Репродуктивна установка складена з трьох компонентів: когнітивного (пізнавального (бажана кількість дітей, очікувана кількість дітей, планована кількість дітей)), афективного (емоційного) та поведінкового (спонукального). Сутність репродуктивної установки виявляє себе у взаємодії всіх трьох компонентів.

Репродуктивна мотивація, або репродуктивні мотиви, або мотиви народження дітей, – це психічний стан особистості, який спонукає її до досягнення особистих цілей економічного, соціального й психологічного характеру через народження певної кількості дітей. Розрізняють економічні, соціальні та психологічні мотиви народження дітей.

3. Вимірювання народжуваності. Коефіцієнти народжуваності. Таблиці народжуваності.

Залежно від використання вихідної інформації, способів її опрацювання та інтерпретації розрізняють поперечний аналіз та поздовжній аналіз народжуваності. Поздовжній аналіз посідає дедалі значніше місце у сучасних демографічних дослідженнях.

Загальний коефіцієнт народжуваності являє собою відношення кількості народжених до загальної чисельності населення й є важливою підсумковою характеристикою репродуктивного процесу. Разом з коефіцієнтом смертності він визначає темпи природного приросту населення й як такий не може бути замінений жодним іншим показником.

Інтервальні коефіцієнти народжуваності являють собою відношення кількості народжених у матерів, що проходять через певний (звичайно річний) інтервал віку або стану, до середньорічної кількості жінок, що проходять через цей самий інтервал. Інтервальні коефіцієнти народжуваності – це кількості народжених, наведені щодо однакової чисельності жінок (наприклад, до 1000 або 10000), котрих характеризує конкретний вік або певна тривалість стану.

Таблиці народжуваності дозволяють певною мірою подолати зазначені труднощі. На відміну від таблиць смертності, вони не мають загальноприйнятої, канонічної форми, включаючи в себе різні набори показників залежно від цілей вивчення та індивідуальних інтересів дослідника.

Стандартизовані коефіцієнти та індекси народжуваності обчислюють різними методами. Найчастіше використовуваними є пряма стандартизація,

побічна стандартизація, подвійна стандартизація та індекси Коула.

Сумарний коефіцієнт народжуваності – найпопулярніший з усіх синтетичних показників, що спираються на знання вікових коефіцієнтів народжуваності. Він характеризує середню кількість народжень у однієї жінки в гіпотетичній генерації за все її життя за збереження існуючих рівнів народжуваності в кожному віці незалежно від смертності та від змін вікового складу. Сумарний коефіцієнт народжуваності застосовують як у поперечному, так і в поздовжньому аналізі. Його отримують як суму вікових коефіцієнтів народжуваності в усіх вікових інтервалах у жінок.

4. Динаміка народжуваності в Україні.

Дослідження народжуваності в Україні мають давню традицію, завдяки чому ми можемо простежити динаміку рівня народжуваності за останні 100 років.

Наприкінці XIX сторіччя рівень народжуваності в Україні був дуже високий у 1896-1900 роках загальний коефіцієнт народжуваності становив 48,8‰, а коефіцієнт сумарної народжуваності досягав 7,5. Проте й смертність, а надто дитяча, була вкрай високою: з тисячі новонароджених не доживали до року 199. Тому найпоширенішою була сім'я не з сімома-вісьмома дітьми, а з чотирма дітьми віком понад 5 років; а 30-річний вік переживали тільки 3-4 з 7-8 народжених наприкінці XIX сторіччя.

В роки першої світової війни загальний коефіцієнт народжуваності в Україні впав до 30,7‰, а відтак почав зростати, досягнувши максимуму 1926 року – 42,1‰. Почасти це був компенсаційний підйом народжуваності у повоєнні роки, почасти – результат поліпшення вікової та шлюбної структури населення. Після 1926 року загальний коефіцієнт народжуваності в Україні почав швидко зменшуватися. Насправді ж зниження інтенсивності дітонародження почалося ще до революції, про що свідчить зменшення сумарних коефіцієнтів народжуваності. Але оскільки смертність знижувалася ще швидше, дітність у середньому залишалася такою самою, як і до революції. Насправді на початку XX сторіччя в Україні почався демографічний перехід, а на середину 70-х років – був повністю завершений.

Техніка планування сім'ї залишалася примітивною й переважно варварською. Проте новий тип репродуктивної поведінки став панівним. Загальний коефіцієнт народжуваності в Україні, який досяг 1940 року 27,3‰, у повоєнні роки почав швидко знижуватися: 1960 року він становив 20,5‰, 1970 року – 15,2‰, 1980 року – 14,8‰, 1990 року – 12,7‰ і, нарешті, 2013 року він упав до 11,1‰.

Слід зазначити, що у першій половині 1980-х років рівень народжуваності в Україні, як і у СРСР загалом, повсюдно підвищився. Пік народжуваності припадає на 1985-1986 роки, коли загальний коефіцієнт народжуваності досяг відповідно 15,0‰ та 15,5‰. Проте у подальшому знову почалося зниження і абсолютних, і відносних кількостей новонароджених.

Лекція №6

Народжуваність і смертність у демографічному вимірі (2год.)

План

1. Смертність у демографічному контексті.
2. Вимірювання смертності. Коефіцієнти смертності.
1. Динаміка смертності в Україні.

Література:

Антонова Н.Л. Демографія: учеб.-метод. пособие / Н. Л. Антонова; М-во образования и науки Рос. Федерации, Урал. федер. ун-т. – Екатеринбург : Изд-во Урал. ун-та, 2014. – 154 с.

Верещагина А. В. Демографія / А. В. Верещагина. – М.: Дашков и Ко, Наука-Спектр - Москва, 2011. – 256 с.

Геєць В.М. Наслідки демографічних викликів для економічного зростання в Україні / В.М. Геєць // Демографія та соціальна економіка. – 2011. –№1 (15). – С. 3-23.

Махорін Г.Л. Основи демографії. Курс лекцій / Г.Л. Махорін – Житомир: Вид-во “Волинь”, 2009. – 96 с.

Муромцева Ю.І. Демографія / Ю.І. Муромцева. – К.: Кондор, 2008. – 300 с.

Немець Л.М. Соціально-демографічні та історико-культурні фактори розвитку туризму / Л.М. Немець, К.Ю. Сегіда, Н.В. Моштаківа // Культура народів Причерномор'я. – 2009. – №176. – С.145-147.

1. Смертність у демографічному контексті.

Смертність у демографічному вимірі – це процес вимирання генерацій. Смертність сучасного типу, характерна сьогодні для всіх економічно розвинених країн. Вона – результат демографічного перевороту в смертності, який полягає у докорінній зміні структури причин смерті. До перевороту переважна більшість людей помирала від причин, пов'язаних із зовнішніми умовами життя і не пов'язаних із спадковістю, вродженими хворобами, природними процесами, що відбуваються в людському організмі. Це так звані екзогенні причини смертності. На відміну від них причини, породжувані внутрішнім розвитком організму, дістали назву ендегенних.

З точки зору демографічного аналізу поділ причин смертності на екзогенні та ендегенні має принципове значення, бо створює передумови

для адекватного розуміння структури смертності, пошуку резервів зниження її рівня та здійснення ефективної демографічної політики у сфері охорони здоров'я населення.

Екзогенну смертність характеризують дві найважливіші з точки зору якості життя людини. Вона завжди передчасна, а тому небезпечна. Екзогенна смертність вражає людину в будь-якому віці, в тому числі й тоді, коли потенційна життєздатність організму не вичерпана. Особливо вона небезпечна у немовлячому та дитячому віці. Іншою якістю, притаманною екзогенній смертності, є її усуваність: поліпшивши матеріальні й соціальні умови існування людини, можна уникнути її передчасної смерті.

Ендогенна смертність переважно пов'язана із постарінням. Швидкість природного постаріння – еволюційна характеристика виду, проте вона істотно розрізняється як для окремих індивідів, так і для їх сукупностей. Тому вік, на який життєздатність людини слабне настільки, що смерть стає неминучою, коливається у певних межах навколо величини, іменованої біологічною (видовою) тривалістю життя. Хоч дія ендогенних чинників смертності зумовлена переважно постарінням організму, певна кількість ендогенних смертей пов'язана з дією якихось інших причин і настає у молодшому, часто у ранньому дитячому віці. Серед таких причин перше місце належить спадковим хворобам та вродженим вадам. Смерть завжди є результатом взаємодії екзогенних та ендогенних причин, але роль кожної з цих двох груп може бути принципово відмінною з точки зору головних характеристик смертності. Величезну роль у боротьбі з екзогенною смертністю відіграв прогрес медицини, ґрунтований на досягненнях хімії та біології.

На початку 50-х років ХХ сторіччя французький демограф Ж.Буржуа-Піша спробував, спираючися на найсприятливіші досягнуті на той час показники смертності, розділити ендогенну та екзогенну смертності й на підставі показників ендогенної смертності підійти до визначення "біологічних" меж зниження смертності у кожній віковій групі. За його розрахунками, за умов зниження смертності до визначених ним біологічних меж середня тривалість життя чоловіків могла б досягнути 76,4 року, жінок – 78,7 року. Оскільки контроль над смертністю весь час розширювався, варто було очікувати зниження рівнів смертності в усіх вікових групах.

Нині рівень смертності переважно визначають чотири групи чинників. Серед них:

1. Рівень життя, визначений сукупністю параметрів умов праці й побуту людей, рівня їх доходів та житлової забезпеченості, якості житлових умов та організації сфери обслуговування, забезпеченості якісними продуктами

харчування, одягом, взуттям, організації відпочинку та рекреації.

2. Стан природного доокілля – атмосфери, питної води, міра їх забрудненості, рівень шуму, наявність зелених коридорів та їх доступність.

3. Якість охорони здоров'я – доступність кваліфікованої медичної допомоги, рівень забезпеченості населення ефективними медикаментами, рівень поширеності сучасних методів лікування, загальна культура сфери медичного обслуговування.

4. Санітарна культура населення, його ставлення до власного здоров'я, дотримання необхідних гігієнічних правил у праці й побуті, міра поширеності різних шкідливих звичок, рівень залученості населення до різних видів спорту, заняття фізичною культурою.

2. Вимірювання смертності. Коефіцієнти смертності.

Найбільш вживаним показником для аналізу тенденцій смертності є загальний коефіцієнт смертності. Найкращими показниками для характеристики рівня смертності та її динаміки є вікові коефіцієнти смертності й обчислювані на їх підставі показники ймовірнісних таблиць смертності, особливо показник середньої тривалості майбутнього життя.

Існують різні способи усунення впливу вікової структури населення на смертність. Один з них полягає у розрахунку стандартизованих коефіцієнтів смертності. Їх обчислюють шляхом перемноження часткових коефіцієнтів смертності для кожної вікової групи на частку цієї групи у населенні, прийнятому за стандарт, і наступного додавання отриманих добутоків. У результаті загальні коефіцієнти смертності у порівнюваних країнах або групах населення стають співставлюваними один з одним. Для міжнародних порівнянь за стандарт звичайно приймають віковий склад населення великої групи країн або навіть цілого світу.

Стандартизовані коефіцієнти смертності як загалом, так і майже з усіх причин у чоловіків практично у кожній країні набагато вищі, ніж у жінок. При порівнянні звичайних коефіцієнтів це не завжди можна встановити: віковий склад жінок більш "старий", ніж чоловіків, бо жінки в середньому живуть довше. Тому кількість померлих від серцево-судинних захворювань на 100000 жінок часто буває більшою, ніж на 100000 чоловіків, але після стандартизації показників у чоловіків вони виявляються вищими.

Поміж *часткових коефіцієнтів смертності* особливе місце посідає показник смертності немовлят. Він показує, яка частина народжених (з 1000 новонароджених) не доживає до 1 року. Він, поряд із захворюваністю, смертністю, тривалістю життя, є одним з головних показників, що характеризують стан здоров'я населення. Рівень смертності серед немовлят є

важливою характеристикою загальної й санітарної культури населення, стану охорони здоров'я та певною мірою життєвого рівня в країні.

Таблиці смертності та середньої тривалості життя. Таблиці смертності, або таблиці смертності та середньої тривалості життя, або таблиці доживання, являють собою впорядкований шерех взаємопов'язаних величин, які показують зменшення з віком унаслідок смерті певної сукупності народжених. Це система вікових, тобто поданих як функції віку, показників, які вимірюють рівень смертності в окремі періоди часу або доживання до певного віку, а також тривалість життя.

Таблиці смертності побудовані для більшості країн світу та величезної кількості окремих регіонів окремих країн, окремо для чоловічого та жіночого, міського та сільського населення. Існують таблиці смертності окремих груп населення у залежності від їх шлюбного стану, етнічної, соціальної та професійної приналежності, за причинами смерті. Крім традиційних таблиць смертності гіпотетичної генерації, які відображають смертність різних вікових груп населення на момент дослідження, постійно публікують все нові когортні таблиці смертності, які описують порядок вимирання реальних генерацій однолітків.

3. Динаміка смертності в Україні.

Перехід до смертності сучасного типу в XIX сторіччі почався тільки в окремих, найбільш розвинених промислових країнах. Поступово, вже у XX сторіччі, до цього процесу включалися дедалі нові країни, серед яких була й Україна.

В середині XIX сторіччя в Україні майже безроздільно панувала смертність традиційного типу, зумовлена переважно екзогенними чинниками. Одне з перших місць у структурі причин смерті міцно утримував туберкульоз, ще більша кількість людей помирала від пневмонії. Великою була частка смертей від шлунково-кишкових та дитячих інфекційних хвороб.

Найвищими темпами знижувалася дитяча та материнська смертність. У період від 1901 по 1925 рік Україна посідала перше місце серед провідних європейських держав, США, Японії та Австралії за темпами зниження смертності у вікових групах 0-4, 5-9 та 15-19 років, а у віковій групі 10-14 років посідала друге місце, ненабагато поступившись лише Цейлону. Тенденції зниження смертності в інших вікових групах істотною мірою були диференційовані за статтю: за темпами падіння жіночої смертності Україна утримувала 1-2-е місця, а чоловічої – лише 5-7-е. Цей феномен пояснювався різким скороченням материнської смертності, з одного боку,

та чоловічою надсмертністю – з іншого.

На початку 70-х років тривалість життя в Україні несподівано почала знижуватися. Смертність зростала в усіх вікових групах, починаючи з 20 років серед чоловіків та з 40 років – серед жінок, крім того, зросла смертність навіть серед дітей віком до 5 років. Виникнення цих тенденцій породило чимало запитань без відповідей. Зниження тривалості життя в Україні продовжувалося 15 років, потім її показники майже стабілізувалися.

Дедалі більша смертність у поєднанні з дедалі нижчою народжуваністю призвела до розвитку тотальної депопуляції, й 1991 року вперше за повоєнний час відбулося природне скорочення приросту населення в Україні на 39,2 тис. чоловік. Але хоч би якою виявилася перспективна динаміка середньої тривалості життя в Україні, навряд чи варто очікувати радикальних змін в її рівні.

Лекція №7

Міграція населення і туризм

(2год.)

План

1. Поняття про механічний рух населення. Класифікація міграцій.
2. Міграційна поведінка, міграційна установка, міграційна мотивація.
3. Вимірювання міграцій населення.
4. Міграційні процеси в Україні.

Література:

Антонова Н.Л. Демографія: учеб.-метод. пособие / Н. Л. Антонова; М-во образования и науки Рос. Федерации, Урал. федер. ун-т. – Екатеринбург : Изд-во Урал. ун-та, 2014. – 154 с.

Верещагина А. В. Демографія / А. В. Верещагина. – М.: Дашков и Ко, Наука-Спектр - Москва, 2011. – 256 с.

Геєць В.М. Наслідки демографічних викликів для економічного зростання в Україні / В.М. Геєць // Демографія та соціальна економіка. – 2011. – №1 (15). – С. 3-23.

Логвин М.М. Безпека туризму та сучасна міграція в Європі / М.М. Логвин, Ю.М. Самченко // Мат-ли Всеукр. наук.-практ. конф. “Освітні й наукові виміри географії”, 25-26 квітня 2016 року / відп. ред. С.М Шевчук. – Полтава: ТОВ “Асмі”, 2016. – С. 258-261.

Махорін Г.Л. Основи демографії. Курс лекцій / Г.Л. Махорін – Житомир: Вид-во “Волинь”, 2009. – 96 с.

Муромцева Ю.І. Демографія / Ю.І. Муромцева. – К.: Кондор, 2008. – 300 с.

Немець Л.М. Соціально-демографічні та історико-культурні фактори розвитку туризму / Л.М. Немець, К.Ю. Сегіда, Н.В. Моштаківа // Культура народів Причорномор'я. – 2009. – №176. – С.145-147.

1. Поняття про механічний рух населення. Класифікація міграцій.

Міграції у широкому розумінні слова, крім переселень, охоплюють усі види переміщень населення в просторі – сезонні, епізодичні, маятникові. Вони являють собою масові переміщення населення через кордони тих чи тих територій будь-якої тривалості, регулярності й цільової спрямованості зі зміною місця помешкання назавжди або на більш-менш тривалий час, а у разі маятникових міграцій – і без його зміни. Міграції населення складені з міграційних потоків, а тому саме поняття міграції вживають у збірному

розумінні та у множині.

Сезонні міграції – це переміщення переважно працездатного населення до міст тимчасової праці й помешкання на термін звичайно у кілька місяців, зі збереженням можливості повернення в місця постійного помешкання.

Епізодичні міграції являють собою ділові, культурно-побутові, рекреаційні та інші поїздки, здійснювані не тільки нерегулярно у часі, але й необов'язково у тих самих напрямках. Якщо у ділових поїздках беруть участь, як правило, працездатні контингенти, то в рекреаційних, туристичних та комерційних – й решта населення.

Маятникові міграції – це масові міжпоселенські щоденні або щотижневі переміщення населення від місць помешкання до місць докладання праці та у зворотний бік. У маятникових міграціях бере участь значна частина міського й сільського населення. У процесі маятникових міграцій здійснюється територіальне переміщення одного з головних ресурсів виробництва – робочої сили, яке має зворотний характер, одноденний цикл і не супроводжується зміною місця помешкання. Соціально-економічний зміст трудових маятникових міграцій та міжпоселенських культурно-побутових та рекреаційних поїздок населення принципово відмінний: перші перебувають у сфері суспільного виробництва, інші ж – у сфері особистого споживання.

Розрізняють також і міграції в межах окремих великих територіальних одиниць – області, економічного району, автономної республіки. У цих випадках міграції поділяють на внутрішньообласні та міжобласні, внутрішньорайонні та міжрайонні.

За способом реалізації міграції класифікують як організовані та неорганізовані.

2. Міграційна поведінка, міграційна установка, міграційна мотивація.

Міграційна поведінка є одним з видів демографічної поведінки й являє собою сукупність дій та відносин, які опосередковують переселення індивідів або відмову від них. У рамках вивчення міграційної поведінки досліджують соціально-психологічні аспекти індивідуального, групового та масового ставлення людей до зміни місця помешкання. Процес міграції населення включає три стадії: перша з них – потенційна міграція, друга – власне міграція населення, третя й остання – адаптація пареселенців до умов життя в місцях їх вселення. *Міграційна установка* являє собою психічний регулятор поведінки, схильність особистості, яка визначає узгодженість дій, детермінованих позитивним або негативним ставленням до зміни місця та умов життя.

Міграційна мотивація, або міграційні мотиви, – це психічний стан особистості, який спонукає її до досягнення особистих цілей економічного, соціального й психологічного характеру через зміну місця помешкання. Економічні міграційні мотиви пов'язані з прагненням індивіда зміцнити свій економічний статус та матеріальний добробут своєї сім'ї. Соціальні міграційні мотиви сполучені з бажанням потенційного мігранта підвищити свій соціальний статус, суспільний авторитет та престиж. Психологічні міграційні мотиви пов'язані з потребою потенційного мігранта у наповненні свого життя сенсом, у самоповазі, бажанні пізнати невідомі аспекти життя, набути нового життєвого досвіду.

3. Вимірювання міграцій населення.

Кількісний аналіз міграцій починається з визначення її розмірів. Розмір міграцій можна розглядати з двох точок зору. По-перше, для будь-якого відкритого населення можна визначити показники, що характеризують його міграційну взаємодію з іншим відкритим населенням. З точки зору кожного такого населення (країни, району, населеного пункту) міграції поділяють на сукупність прибуттів з-за меж території його розселення та сукупність вибуттів за її межі. Різницю між кількістю вибуттів та кількістю прибуттів за певний період називають чистою міграцією, або *нетто-міграція*, або *сальдо міграції*. *Валова міграція* являє собою суму кількостей прибуттів та вибуттів.

По-друге, для кожного населення, як відкритого, так і закритого, можна визначити показник, який відображає загальний рівень рухливості цього населення, і називається *рухливістю*. Для закритого населення рухливість збігається з прибуттям або вибуттям, які теоретично дорівнюють одне одному. Для відкритого населення рухливість дорівнює кількості всіх вибуттів плюс кількість всіх прибуттів з-за меж його території або, що те саме, кількості всіх прибуттів плюс кількість вибуттів поза межі території.

До загальних коефіцієнтів міграції належать *коефіцієнт інтенсивності прибуттів* – відношення кількості прибулих мігрантів до населення певної території; *коефіцієнт інтенсивності вибуттів* – відношення кількості вибулих мігрантів до населення певної території; *коефіцієнт інтенсивності чистої міграції* (сальдо міграції) – відношення чистої міграції до чисельності населення певної території. Останній показник є характеристикою результативності міграції.

Мірилом ефективності міжрайонного обміну мігрантами є *коефіцієнт ефективності міграцій*. Його обчислюють як відношення різниці між прибулими на певну територію та вибулими з неї до їхньої суми з

розрахунку на 1000 чоловік населення.

Коефіцієнтами інтенсивності міграцій називають показники, що характеризують відношення розмірів міграцій до загальної чисельності населень розглядуваних територій. Як і коефіцієнти природного руху населення, коефіцієнти міграцій обчислюють у проміле – з розрахунку на 1000 чоловік середньорічного населення.

4. Міграційні процеси в Україні.

Освоєння просторів Російської імперії супроводжувалося масовими переселеннями українців за межі України. Наприкінці ХІХ сторіччя, від 1891 по 1900 рік, переселенці з України становили 36% усіх внутрішніх мігрантів імперії, у 1901-1910 роках їхня частка зростає до 49% і досягла 60% у роки, що передували першій світовій війні. За період з 1896 по 1914 рік з дев'яти українських губерній переселилися за Урал 1,6 млн чоловік. З них 23% виїхали з Полтавщини, 17% – з Чернігівщини, 12% – з Київщини, 9% – з Херсонщини, 7% – з Таврії, 4,5% – з Поділля, 4% – з Волині. У цей самий період почалась активна еміграція населення із західноукраїнських земель за океан, яка становила з 1895 по 1913 рік 413 тис. чоловік.

Багаторічний вплив сільської молоді в міста України та за її межі визначив деформацію всіх демографічних структур і процесів в її сільській місцевості. Адже село залишали переважно молоді та працездатні контингенти, цей процес супроводжували збільшення частки осіб пенсійного віку, зростання смертності сільського населення, скорочення його народжуваності, зниження питомої ваги дітей і підлітків. Нерегульована міграція із села призвела до істотних деформацій не тільки вікової, але й статевої структури сільського населення в Україні. Відбулося поглиблення диспропорцій статей у низці вікових груп, що істотно погіршило ситуацію на сільському шлюбному ринку: у вікових групах від 16 до 40 років на 1000 чоловік 1989 року припадало від 833 до 957 жінок відповідних вікових груп.

І якщо у сільській місцевості відзначений брак жінок, то у місті, яке поглинало майже весь внутрішньореспубліканський приріст, відзначений їх надлишок практично в усіх вікових групах. Диспропорції статей у населенні репродуктивного віку створюють труднощі щодо укладання шлюбів і супроводжуються достатньо високою позашлюбною народжуваністю.

В 1989 р. починається повернення кримських татар із Середньої Азії, куди вони були депортовані 1944 року. На початок 1995 року до Криму повернулося вже 238 тис. кримських татар і 12 тис. депортованих разом з ними вірмен, греків, болгар і німців. У місцях депортацій, переважно в

Узбекистані, чекають на повернення ще 220 тис. кримських татар і близько 100 тис. вірмен, болгар, греків і німців. Водночас розширюється еміграція населення з України, яка має переважно етнічне забарвлення: виїжджають євреї, німці, греки, вірмени. 1980 року назавжди виїхало з України 6,8 тис. чоловік, 1988 року – 17,7 тис., 1989 року – 50,0 тис., а 1990 року – вже 95,4 тис. чоловік. Але всі ці роки приплив населення в Україну перевищував його відплив.

Чи збережеться відзначена тенденція, чи продовжуватиметься відплив населення з України, чи зросте еміграція до країн далекого зарубіжжя, покаже час. Тільки тоді можна буде зробити висновок про характер міграційного тренду. Загалом же дедалі більша еміграція населення з України – тривожний симптом, який відображає не стільки зростання національної самосвідомості емігрантів, скільки погіршення і економічної, і екологічної, і соціально-політичної обстановки в Україні зокрема. Ті, хто виїздить з України, як правило, молоді й добре освічені, їх від'їзд істотно знижує якість трудового, демографічного та інтелектуального потенціалу України. Еміграція творчої, наукової, гуманітарної та інженерно-технічної інтелігенції за межі України, досягнувши на певному етапі критичної маси, створює серйозні перешкоди для національного відродження країни.

Лекція №8-9
Демографічна політика та її вплив на сферу туризму
 (4 год.)

План

1. Поняття про демографічну політику.
2. Мета і засоби здійснення демографічної політики.
3. Демографічна політика в Україні: стан та перспективи.
4. Концепція “золотого мільярда”.

Література:

Антонова Н.Л. Демографія: учеб.-метод. пособие / Н. Л. Антонова; М-во образования и науки Рос. Федерации, Урал. федер. ун-т. – Екатеринбург : Изд-во Урал. ун-та, 2014. – 154 с.

Верещагина А. В. Демографія / А. В. Верещагина. – М.: Дашков и Ко, Наука-Спектр - Москва, 2011. – 256 с.

Геєць В.М. Наслідки демографічних викликів для економічного зростання в Україні / В.М. Геєць // Демографія та соціальна економіка. – 2011. – №1 (15). – С. 3-23.

Гуманистический манифест 2000 // Credo. – 2000. – №20 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.osu.ru/osu/bibl/elizd/credo/index.shtml>.

Логвин М.М. Сучасні геодемографічні проблеми і теорія “Золотого” мільярда / М.М.Логвин, П.В. Шуканов // Географія та туризм: Наук. зб. / Ред. кол.: Я.Б. Олійник (відп. ред.) та ін. – К.: Альтерпрес, 2010. – Вип. 3. – С. 145-150.

Махорін Г.Л. Основи демографії. Курс лекцій / Г.Л. Махорін – Житомир: Вид-во “Волинь”, 2009. – 96 с.

Мезенцева Н. Гендер і географія в Україні: Монографія / Н. Мезенцева, О. Кривець. – К.: Ніка-Центр, 2013. – 194 с.

Муромцева Ю.І. Демографія / Ю.І. Муромцева. – К.: Кондор, 2008. – 300 с.

Немец Л.М. Соціально-демографічні та історико-культурні фактори розвитку туризму / Л.М. Немець, К.Ю. Сегіда, Н.В. Моштаківа // Культура народів Причорномор'я. – 2009. – №176. – С.145-147.

1. Поняття про демографічну політику.

Демографічна політика – це цілеспрямована діяльність державних органів та інших соціальних інститутів у сфері регулювання відтворення населення, покликана зберегти або змінити тенденції динаміки його

чисельності та структури. Іншими словами, це політика, що впливає на процеси народжуваності, шлюбності, розлучуваності, вікової структури населення і його смертності. У широкому сенсі демографічну політику інколи ототожнюють з політикою в області народонаселення, а у вузькому, більш прийнятному розглядають як одну з її складових.

Демографічна політика зазвичай ґрунтується на комплексі різних заходів: економічних, адміністративно-правових, виховних та пропагандистських. До числа економічних заходів, спрямованих переважно на стимулювання народжуваності, відносяться оплачувані відпустки і різні допомоги при народженні дітей, допомоги на дітей залежно від їх кількості, віку і складу родини – за прогресивною шкалою, різні позички, кредити, податкові та житлові пільги і т. д. Адміністративно-правові заходи включають законодавчі акти, що регулюють вік вступу в шлюб, розлучуваності, ставлення до абортів і застосування контрацептивів, майновий стан матері і дітей у разі розпаду сім'ї, режим праці працюючих жінок і ін. Виховні і пропагандистські заходи спрямовані на формування громадської думки, норм і стандартів демографічної поведінки, визначення ставлення до релігійних та інших традицій та звичаїв відтворення населення і політики планування сім'ї (внутрісімейного регулювання дітонародження), до статевого виховання та освіти молоді та ін.

Основними **принципами демографічної політики** є: принцип суверенності сім'ї, принцип суспільного договору, принцип свободи вибору сім'єю будь-якого способу життя, принцип єдності ланок центральної і регіональної політики і принцип соціальної участі.

Принцип суверенності сім'ї означає, що сім'я незалежна від держави і має право ухвалювати будь-які рішення, життя, що стосуються її, зокрема народження або відмови від народження дітей, абсолютно самостійно, погодившись лише з власними цілями і інтересами.

Принцип суверенності сім'ї тісно пов'язаний з **принципом свободи вибору**. Вважається, що спонтанний розвиток, не пов'язаний з «штучною» дією з боку суспільства і держави, вирішує свободу вибору особою і сім'єю із «набору альтернативних моделей». Але насправді ця свобода має цілком конкретні, історично визначені межі. Вона пов'язана з періодом, коли швидке зниження смертності зробило непотрібною високу народжуваність.

Принцип суспільного договору розвиває і конкретизує описані вище принципи суверенності і свободи вибору. Він означає договірну регламентацію взаємин сім'ї як соціального інституту і держави. Інакше кажучи, сім'я і держава укладають між собою суспільний договір, в якому на рівноправній основі експліціюються і формулюються всі існуючі політичні, соціальні, економічні і інші відносини між ними.

Принцип єдності цілей центральної і регіональної демографічної політики означає, що її цілі єдині для всієї країни і не залежать від конкретних особливостей демографічної ситуації на тій або іншій території – частині однієї і тієї ж держави. Цей принцип виходить з того, що відмирання багатодітності є глобальним процесом, що відбиває фундаментальні зміни економічних, соціальних і демографічних умов.

Принцип соціальної участі. У сучасних умовах повністю втрачає сенс традиційне для тоталітарної епохи уявлення про державу як єдиного суб'єкта формування і реалізації соціальної (зокрема, демографічною) політики. В даний час як її цілі, так і шляхи їх досягнення в зростаючій мірі формуються в рамках цивільного суспільства, у взаємодії трьох суб'єктів соціального життя – сім'ї як малої групи, що здійснює свою життєдіяльність в конкретних соціально-економічних умовах і переслідуючої свої власні цілі і інтереси; різного роду соціальних і територіальних общностей і об'єднань, формальних і неформальних (сусідські общини, етнічні і соціокультурні меншини, партії, суспільні, політичні, релігійні і інші об'єднання і союзи, групи інтересів і так далі); нарешті, держави в особі його спеціалізованих органів, куди входять розробка і реалізація соціальної політики, зокрема демографічною як її частини.

2. Мета і засоби проведення демографічної політики.

Демографічна політика може бути як активною, так і пасивною. Для **активної** демографічної політики характерне прагнення до зміни існуючої демографічної ситуації, для **пасивної** – збереження її стабільності. Основу демографічної політики складають визначення мети і основних напрямків демографічного розвитку, розробка заходів та засобів з реалізації поставлених цілей. У відповідності з метою демографічної політики за основними напрямками формулюються завдання й обґрунтовуються пріоритети. До числа пріоритетних завдань можуть бути віднесені наступні: збільшення народжуваності, збереження інституту сім'ї, зниження смертності, підвищення тривалості життя, коректування міграційного балансу.

Для визначення мети та завдань демографічної політики необхідні науково розроблені концепція і програма дій. Концептуально оформлена мета демографічної політики постає як **стратегію демографічного розвитку** країни, а розроблена програма демографічної політики - як **тактика зміни демографічної ситуації**. Програма демографічної політики являє собою комплекс заходів, за допомогою яких будуть реалізовані сформульовані в концепції мета і завдання. Пропоновані в програмі заходу

можуть бути трьох видів: адміністративно-правові, фінансово-економічні та інформаційно-психологічні. Розробка стратегії і тактики демографічної політики вимагає наукового аналізу існуючої демографічної ситуації та виявлення тенденцій динаміки демографічного розвитку в країні. Для ефективної реалізації демографічної політики потрібні політична воля, наукове обґрунтування, достатнє фінансування, інформаційний супровід, контроль за виконанням прийнятих рішень.

У демографічній політиці можна виділити три основні напрямки:

- 1) здоров'язберігаючому – зміцнення здоров'я і збільшення тривалості життя населення;
- 2) сімейне – регулювання народжуваності та збереження сім'ї як соціального інституту;
- 3) міграційне - регулювання міграційних процесів.

Останні роки більшість країн проводять політику регулювання народжуваності. Як правило, в азіатських країнах, яким загрожує демографічний вибух, демографічна політика орієнтована на зниження народжуваності. У західноєвропейських країнах, яким загрожує демографічна криза, демографічна політика орієнтована на підвищення народжуваності.

Необхідність проведення демографічної політики, спрямованої на зниження народжуваності, в Китайській Народній Республіці виникла в середині 1950-х рр. у зв'язку з швидким збільшенням чисельності населення, починаючи з 1949 р, коли населення республіки налічувало ще 42 млн чол. Стрімке зростання чисельності населення призвів до того, що сьогодні в Китаї за даними статистики проживає більше 1360 млн чол. (кожен п'ятий житель Землі).

Перші кампанії з обмеження народжуваності в Китаї проходили в 1956-1958 і 1961-1965 рр. З 1970 р демографічна політика, спрямована на зниження народжуваності, проводиться під гаслом "одна подружня пара - одна дитина". Винятком є малочисельні етнічні меншини, яким дозволяється мати дві-три дитини. Для здійснення "політики однієї дитини" в Китаї був підвищений віковий ценз вступу в шлюб і встановлено вимогу пред'являти при реєстрації документи про проходження спеціального медичного обстеження, в якому підтверджується, що у нареченої і нареченого не виявлені спадкові хвороби. Тим, у кого такі хвороби були виявлені, заборонялося мати дітей або пропонувалася стерилізація. Жінкам, які зробили аборт, надавався оплачувану відпустку.

Щомісячні допомоги в Китаї стали виплачуватися тільки на єдину дитину. Сім'ї з однією дитиною мали переваги при влаштуванні на роботу і забезпечення житлом. Батьки, у яких єдина дитина - дівчинка,

користувалися привілейованим медичним обслуговуванням. Декретна відпустка і оплата медичних витрат на другу дитину не поширювалася. Для народили другої і наступних дітей були встановлені штрафи у розмірі від 2 до 20 тис. Дол., У них вилучалися виплати, отримані за першу дитину, їх позбавляли всіх пільг, які були призначені у зв'язку з народженням першої дитини. У результаті "політики однієї дитини" в Китаї сумарний коефіцієнт народжуваності знизився з 4,7 в 1973 р до 1,8 в 2000 р Традиційне перевагу народжувати хлопчиків призвело до того, що сьогодні за статистикою в Китаї на одну дівчинку доводиться по три хлопчика і, як результат, - "дефіцит наречених".

Франція однією з перших європейських країн проявила заклопотаність зниженням народжуваності вже наприкінці XIX ст. У 1896 р французький статистик і демограф Ж. Бертільон заснував Національний союз за збільшення чисельності французького народу. У 1920 р був заснований Вища рада з проблем народжуваності, у 1921 р - Федерація спілок великих сімей, в 1939 р - Вищий комітет з проблем населення. У 1945 р з ініціативи Президента Франції Шарля де Голля (1890-1970) і під його керівництвом почав функціонувати Вищий консультативний комітет але проблем населення і сім'ї. У 1920 р у Франції був прийнятий закон, що забороняє аборти, але дозволяє продаж контрацептивів. У 1939 р був прийнятий Кодекс про сім'ю, а в 1975 р - закон про дозвіл абортів протягом перших 10 тижнів вагітності.

У сучасній Франції, як і в багатьох європейських країнах, народжуваність стимулюється за допомогою системи допомоги на дітей. Зі збільшенням числа дітей у сім'ї істотно збільшуються дитячі посібники. Так, при народженні першої дитини виплачується одноразова допомога в сумі 260% основної зарплати матері, на кожну наступну - 717%. Термін декретної відпустки встановлений в 16 тижнів, однак при народженні третьої дитини він збільшується до 26 тижнів. Матерям-одиначкам передбачений гарантований мінімум доходу протягом усього терміну вагітності і перші три роки життя дитини. При народженні дитини родині надаються житлові пільги, а також погашається частина позики, взятої на обзаведення домашнім господарством. При народженні четвертої дитини позика погашається на 90%. Сплата прибуткового податку залежить від кількості дітей у сім'ї. Передбачені значні щорічні компенсації витрат сім'ї на навчання дітей і відносно невисока плата за перебування дитини у державних і приватних дошкільних навчальних закладах протягом усього дня.

Сьогодні Франція виділяє на матеріальну підтримку сімей приблизно 12-13% ВВП і займає друге (після Ірландії) місце в Європі за рівнем

народжуваності. Приріст населення сучасної Франції на 4/5 забезпечується природним приростом населення, в той час як у більшості країн ЄС збільшення чисельності на 3/4 відбувається за рахунок міграції.

3. Демографічна політика в Україні: стан та перспективи.

Демографічна політика України в сучасних умовах повинна бути направлена не тільки на стимулювання народжуваності, але і на зміцнення сім'ї, підвищення матеріального добробуту людей, зниження захворюваності і смертності. Проте заходи, щодо управління процесами відтворення населення, не дають швидких результатів. Демографічна поведінка людей вельми консервативна, змінити її досить важко. Як правило, результати демографічної політики виявляються через багато років і навіть десятиліття. Тому стимулювання тих або інших процесів відтворення повинне відповідати довгостроковим інтересам розвитку економіки.

Серед напрямів соціальної політики відзначимо: зміцнення правового захисту дитинства; підтримка сім'ї як природного середовища життєзабезпечення дітей; забезпечення материнства і охорони здоров'я дітей; поліпшення харчування дітей; забезпечення виховання, освіти і розвитку дітей; підтримку дітей, що знаходяться в особливо важких умовах. Велика увага у вказаному повинна надаватись створенню умов для поліпшення матеріального положення сімей з дітьми, розвитку системи соціального обслуговування сім'ї, збільшенню видів послуг, що надаються сім'ї, зниженню материнської і дитячої смертності, посиленню профілактики захворювань.

Демографічна політика в Україні скерована на підвищення природного приросту населення за рахунок народжуваності. Для цього матерям, які народжують дитину, надаються допомоги, додаткова відпустка тощо.

Якими засобами забезпечується статус кількісно великої нації – це окреме і дуже складне питання. Найрозумніший і гуманістичний шлях – створення як у межах держави, так і за її межами умов для розширеного відтворення, розвиток економіки, спрямованої на максимальне задоволення потреб людини, припинення воєн, скорочення виробництва зброї, турбота про охорону здоров'я людей та збереження навколишнього середовища і т. ін. Але це, так би мовити, теоретично. Практично різні нації, а точніше різні політичні лідери вирішують його по-своєму залежно від ситуації. Тут і фальсифікації перепису населення та реєстрації народжених, і геноцид, і знищення інших народів, і переселення, і асиміляція, як це було з боку російського царського, а потім радянського уряду щодо українців, латишів, литовців, казахів, чеченців, татар тощо. Тому за таким, здавалося б,

простим, делікатним і глибоко інтимним питанням, як кількість народжених у сім'ї дітей постають справді надзвичайно серйозні проблеми майбутнього і націй, і рас, і людства.

Кризовий стан демографічної ситуації в Україні вимагає перегляду конкретних напрямів демографічної політики. Сформувалась об'єктивна необхідність переорієнтації демографічної політики. Перенесення центру її ваги з стимулювання народжуваності, яке не під силу суспільству в сучасних умовах, на збереження здоров'я. Здоров'я має розглядатись як найважливіший пріоритет нації. Висока дитяча смертність, підвищення повікової смертності, більш висока смертність сільського населення порівняно з міським – це ті найважливіші орієнтири, довкола яких повинна сьогодні формуватися система заходів, спрямованих на оздоровлення умов відтворення населення України.

Несприятлива демографічна ситуація в Україні і насамперед різке зменшення народжуваності пов'язані із загостренням проблем функціонування сім'ї як осередку відтворення населення, зниженням її демографічного потенціалу.

Глобальні процеси індустріального розвитку та урбанізації, поступове звільнення сім'ї від виконання виробничої функції, відокремлення дорослих одружених дітей від батьків, зумовлене економічними, культурними, психологічними факторами, спричинили формування тенденції до поширення сімей, які складаються з шлюбної пари і дітей. Однак поряд з цим зберігається практика спільного проживання дорослих дітей та одного із самотніх батьків подружжя, що пов'язано як із шлюбно-сімейними традиціями, так і з проблемами з житлом, низьким рівнем пенсійного забезпечення, розвитку інфраструктури та сервісу для людей похилого віку.

Практично не впливає на багатодітність такий економічний фактор, як потреба в робочих руках для селянських господарств та матеріальному забезпеченні в старості. Масове залучення жінок у суспільне виробництво, необхідність у задоволенні їх освітніх, професійних та громадських інтересів зумовили малодітність та бездітність. Унаслідок цього протягом останніх 10-15 років дітородна ситуація в українських сім'ях значно погіршилася. Стрімке зниження рівня життя і утворення глибокого розриву між його стандартами та реальним рівнем призвели до того, що 80 відсотків молодих подружніх пар віддає перевагу не дводітності, а створенню умов для забезпечення належного рівня доходів, близько двох третин – наявності окремої квартири.

Орієнтація України на побудову ринкової економіки вимагає дотримання таких засад у матеріальному забезпеченні відтворення населення:

- посилення ролі доходів сім'ї в системі джерел і засобів матеріального забезпечення відтворення населення;
- підхід до соціального захисту населення, як важливого засобу демографічної політики, посилення демографічної спрямованості заходів соціального захисту, підвищення їх адресності та ефективності;
- створення принципово нової системи кредитування населення взагалі та молодих сімей;
- створення нової ефективної системи охорони материнства і дитинства, яка забезпечує реалізацію пріоритетів сім'ї, дитини.

Відомо, що генетичний компонент у формуванні здоров'я людини складає близько 30%, таку ж питому вагу мають фактори навколишнього середовища. Взаємно вони зумовлюють ураження близько 60% популяції.

У сфері охорони здоров'я і зниження смертності населення основними напрямками державної демографічної політики мають бути:

- підвищення якості життя;
- удосконалення системи охорони здоров'я;
- підвищення якості медичного обслуговування;
- посилення контролю за якістю продовольчих товарів;
- створення безпечних умов праці;
- профілактика та зниження професійної захворюваності;
- охорона й збереження здоров'я дітей;
- максимальна нейтралізація факторів, що зумовлюють підвищення смертності;
- створення альтернативної страхової медицини;
- просвітницька та освітня діяльність, спрямовані на профілактику захворювань і піклування про здоров'я.

У сфері сімейної політики та народжуваності основними напрямками державної демографічної політики мають бути:

- створення сприятливих умов для економічної самостійності і зростання добробуту сімей;
- пріоритетність охорони материнства і дитинства у реалізації програм розвитку охорони здоров'я та інших соціальних програм;
- підвищення якості, розширення форм і видів медичного обслуговування жінок репродуктивного віку;
- створення реальних умов для гармонійного поєднання жінками материнства та професійної діяльності. Необхідно, зокрема, обмежити застосування жіночої праці у нічних змінах, звільнити жінок від тяжкої ручної праці, розширити практику застосування гнучкого робочого дня;
- підвищення престижу сім'ї.

4. Концепція “золотого мільярда”.

У XXI столітті для функціонування світової економіки буде достатньо 20% населення, що повністю відповідає науковому, технічному, мисленню корпорацій і урядів, що просувають глобальну інтеграцію. Воно, в основному, вже інтегроване країнами “золотого мільярда”. Сучасна модель суспільства, а як же населення інших країн світу (80%), зокрема й України, на це питання відповіді не дає. Значить мова може бути лише про надання добродійної допомоги відсталим країнам з боку країн “золотого мільярда”, яка (як показує життя) ставиться у пряму залежність від лояльності до встановленого світового порядку. Всесвітня гонка за досягнення максимальної ефективності і мінімальних затрат широко відкриває двері для ірраціональності.

Перший закон народонаселення сформулював Т.Мальтус у книзі “Досвід про закон народонаселення у зв’язку з майбутнім удосконаленням суспільства” (1798), де показав загрозу зростаючого населення, що збільшується у геометричній прогресії та ресурсами продовольства, які зростають в арифметичній прогресії. Він розрахував максимально можливу кількість населення Землі, стверджуючи, що для підтримки комфортного рівня життя окремої людини населення планети повинно становити 1,4 млрд. чол. Тому демографи вважають, що людство у XXI ст. перейде від нерегульованої високої до низької регульованої народжуваності, але хто і якими способами прагне регулювати подібні процеси, в чому ж полягає суть цієї концепції відповіді не дають.

Термін “золотий мільярд” з’явився як синтез двох великих ідей сучасної західної культури. Одна ідея пов’язана з уявленням про “золоту еру” прогресу й добробуту, інша – з песимістичним визнанням обмеженості ресурсів Землі й неможливості поширення цього благополуччя на все населення планети. Цей термін не вживається в офіційних документах, де його замінюють таким набором понять і визначень, що зміст стає зрозумілим з контексту. На Заході цей термін означає населення країн, що входять до Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), до якої входить близько 30 держав, а їх населення, на вже стали на Заході думку, і складає “золотий мільярд”. Цей термін визначає певну цілісну геополітичну, економічну та культурну концепцію. Суть її полягає в тому, що розвинені країни, зберігаючи для свого населення високий рівень споживання, намагатимуться військовими й економічними засобами утримувати решту світу в промислово нерозвиненому стані. Населення цих країн повинно бути скорочене за допомогою цілої системи нових соціальних

технологій.

Теорія “золотого мільярда” – сучасна європоцентриська версія концепції обраного народу, згідно якої забезпечене існування на планеті може бути гарантоване тільки для одного мільярда чоловік із найбільш розвинених країн, в той час як решті країнам приготовлена участь сировинного приросту і постачальника дешевого людського матеріалу для обслуговування інтересів транснаціональних корпорацій. Згідно адептів даної теорії, у протилежному випадку планета зірветься від економічного перевантаження.

Фахівець в області еволюції і історик науки Ю.В.Чайковський розглядає перспективи концепції “золотого мільярда” з системної точки зору і приходиться до висновку, що ця система навіть в ідеальних умовах недовговічна, а в реальності нездійсненна. Тобто, мова йде про утопію мальтузіанства. Він порівнює три варіанти стратегії на майбутнє:

1. Залишити проблеми виживання майбутнім поколінням.
2. Припинити технічний прогрес, повернутися до наукових способів відносин з природою. Ця позиція, починаючи з концепції “межі росту” Римського клубу, неодноразово обговорювалася і, недавно був зроблений висновок – якщо відмовитися від споживання невідновних джерел енергії, то населення Землі повинне буде скоротитися вдсятеро за найближчі сто років. Проте змусити всіх обмежитися відновними ресурсами і однією дитиною на сім’ю не можна без дуже жорстких заходів.
3. Забезпечити комфорт “золотому мільярду”. Якщо стратегія “відмови від прогресу” припускає загальне скорочення населення і душевого споживання, то стратегія “золотого мільярда” неявно пропонує залишити за бортом цивілізації таку ж кількість людей, але цілими регіонами. Хоч добробут “золотого мільярда” недовговічний, в середньостроковій перспективі стратегія його порятунку цілком реалістична.

Таким чином, “золотий мільярд” являє собою цілісну геополітичну, соціально-економічну та культурно-цивілізаційну концепцію, згідно якої високий рівень споживання, комфорту і добробуту може бути забезпечений тільки для обмеженої кількості населення з промислово розвинених країн через невідповідність (дисбаланс) мінеральних ресурсів і чисельності населення на планеті.

Лекція №10
Соціально-демографічне прогнозування демографічних ресурсів
туризму
 (2 год.)

План

1. Міжнародні проблеми сучасного демографічного прогнозування.
2. Методи оцінки загальної чисельності населення.
3. Демографічний прогноз і сфера туризму.

Література:

Антонова Н.Л. Демографія: учеб.-метод. пособие / Н. Л. Антонова; М-во образования и науки Рос. Федерации, Урал. федер. ун-т. – Екатеринбург : Изд-во Урал. ун-та, 2014. – 154 с.

Верещагина А. В. Демографія / А. В. Верещагина. – М.: Дашков и Ко, Наука-Спектр - Москва, 2011. – 256 с.

Геєць В.М. Наслідки демографічних викликів для економічного зростання в Україні / В.М. Геєць // Демографія та соціальна економіка. – 2011. – №1 (15). – С. 3-23.

Логвин М.М. Особливості сучасної геодемографічної поведінки населення світу / М.М. Логвин // “Часопис соціально-економічної географії”: Міжрегіон. зб. наук. праць. – Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2009. – №7 (2). – С. 126-130.

Немец Л.М. Соціально-демографічні та історико-культурні фактори розвитку туризму / Л.М. Немець, К.Ю. Сегіда, Н.В. Моштаківа // Культура народів Причорномор'я. – 2009. – №176. – С.145-147.

1. Міжнародні проблеми сучасного демографічного прогнозування.

Історія розвитку демографічного прогнозування багато в чому визначалася вимогами практики, потребами урядів, різних державних органів в даних про населення, розумінням ролі демографічного чинника в розвитку суспільства, станом наукових досліджень у сфері економіки, статистики, математики.

Початкові спроби визначення "демографічного майбутнього", частіше всього зводилися до визначення на перспективу загальної чисельності населення в умовах, коли темпи зміни чисельності, і його віково-статеву структуру були в середньому протягом тривалого періоду, практично незмінними. У більшості країн Західної Європи, в усякому разі до початку ХІХ століття, типовою була висока народжуваність і смертність, і порівняно

стабільна віково-статева структура населення.

Демографічні прогнози обчислюються у багатьох країнах світу. Їх систематично публікують ООН.

Демографічний прогноз - це науково обгрунтоване передбачення основних параметрів руху населення та майбутньої демографічної ситуації: чисельності, віково-статевої та сімейної структури, народжуваності, смертності, міграції. Необхідність демографічного прогнозування пов'язана з завданнями прогнозування і планування соціально-економічних процесів в цілому. Без попереднього демографічного прогнозу неможливо уявити собі перспективи виробництва та споживання товарів і послуг, житлового будівництва, розвитку соціальної інфраструктури, охорони здоров'я та освіти, пенсійної системи, рішення геополітичних проблем і т.д. Саме тому діяльність з прогнозування динаміки чисельності та структури населення, чисельності та структури сімей, окремих демографічних процесів складає найважливішу частину загальної діяльності міжнародних, державних і неурядових організацій, установ і наукових інститутів.

З технічної точки зору, демографічний прогноз виступає звичайно в вигляді перспективного обчислення населення, тобто розрахунку чисельності та віково-статевої структури, побудованого на підставі даних про зміни демографічних характеристик (чисельності населення, демографічних структур, народжуваності, смертності і т.д.) в минулому, а також з урахуванням прийнятих гіпотез щодо їх динаміки в майбутньому. Такого роду розрахунки робляться зазвичай у кількох варіантах, задаючи кордону найбільш ймовірних змін населення.

Прогнозні розрахунки не представляють собою ніякої наукової проблеми, будучи чисто механічною завданням, рутинне виконання якої полегшується застосуванням сучасних комп'ютерних програм.

Умовою точності прогнозу є правильні, науково обгрунтовані припущення про тенденції зміни репродуктивної, самозбережувальної і міграційної поведінки населення, дані про яких можна отримати за допомогою спеціально організованих соціолого-демографічних досліджень. Якраз висування і верифікація гіпотез про ці тенденції стає справжньою і надзвичайно цікавою науковою задачею, вирішення якої одночасно є своєрідним брусом, на якому перевіряються парадигмальні орієнтації дослідників та їх теоретичні досягнення.

Першим критерієм класифікації демографічних прогнозів є довжина прогнозного горизонту, або тривалість прогнозного періоду. Зазвичай розрізняють короткострокові (5-10 років), середньострокові (25-30 років) і довгострокові демографічні прогнози. Чим ширше прогнозний горизонт, тим, за інших рівних умов, менш точними і надійними є прогнози. У

нашій країні регулярно розроблялися коротко-і середньострокові демографічні прогнози, на підставі яких у радянські часи складалися п'ятирічні плани (короткострокові прогнози) і т. н. основні напрями соціально-економічного розвитку на 15-20 років (середньострокові прогнози).

Другим найважливішим критерієм класифікації демографічних прогнозів є їх мета.

2. Методи оцінки загальної чисельності населення.

За довжиною прогнозного горизонту. Першим критерієм класифікації демографічних прогнозів є довжина прогнозного горизонту, або тривалість прогнозного періоду. Зазвичай розрізняють короткострокові (5-10 років), середньострокові (25-30 років) і довгострокові демографічні прогнози. Чим ширше прогнозний горизонт, тим, за інших рівних умов, менш точними і надійними є прогнози.

За цілями прогнозування. По цілях прогнозування всі демографічні прогнози діляться на аналітичні, прогнози-застереження, нормативні прогнози і функціональні прогнози.

Аналітичний прогноз. Метою аналітичного прогнозу є дослідження сучасних тенденцій відтворення населення шляхом оцінки їх можливого впливу на майбутню чисельність і склад населення, а також на соціально-економічний розвиток в цілому. Для аналітичного прогнозу характерне не стільки прогнозування само по собі, скільки вивчення реальної ситуації для виявлення в ній «больових точок», «проблемних ситуацій».

Прогноз-застереження. Різновидом аналітичного прогнозу є прогноз-застереження. Мета прогнозу-застереження – показ можливих несприятливих або небезпечних наслідків демографічної ситуації, що склалася, для уникнення яких необхідно прийняти відповідні заходи. Одним з найвідоміших демографічних прогнозів-застережень, по суті, є сумно знаменитий закон народонаселення Т.Р. Мальтуса. Висуваючи свою тезу про те, що населення росте в геометричній прогресії (тобто експоненціально), а засоби існування – в арифметичній прогресії (тобто лінійно), Мальтус описував ті жахливі наслідки (злидні, епідемії, безлади, війни та інші біди), до яких, на його думку, ведуть швидке зростання населення і перенаселення. Із сучасних прогнозів-застережень найбільш відомі прогнози Римського клубу, повні усіляких жахів, що викликаються, на думку авторів цих прогнозів, зростанням населення, а також зростанням споживання мінеральних і енергетичних ресурсів.

Нормативний прогноз. Основною метою нормативного прогнозу є

вироблення конкретних рекомендацій для досягнення деякого бажаного стану демографічних процесів.

Функціональний прогноз. Метою функціонального прогнозування є отримання прогнозної інформації про населення, необхідної для ухвалення рішень в економічній, соціальній, політичній і інших сферах діяльності державного і соціального управління. Функціональний прогноз – це прогноз, що слугує конкретним практичним цілям і завданням тих або інших організацій, фірм, корпорацій, державних органів, учбових закладів.

Основними методами демографічного прогнозування є: методи, засновані на застосуванні тієї або іншої математичної функції (екстраполяційний і аналітичний методи), а також метод пересування віків, або метод компонент.

Як приклад універсального математичного закону, що описує динаміку чисельності населення, можна вказати на гіперболічний закон зростання чисельності населення Землі, яке опубліковане в книзі радянського астронома І.С. Шкловського «Всесвіт. Життя. Розум»:

$$N = \frac{206960}{2030 - T},$$

Тут в чисельнику приведена гранична чисельність населення Землі в мільйонах чоловік, а в знаменнику – кінцевий рік (2030) і календарний час. Аналогічну формулу вивели також Маккендрік і Хорнер. Вона приводиться в книзі С.П. Капіци «Теорія зростання населення Землі»:

$$N = \frac{200 \times 10^9}{2025 - T},$$

Цей вираз, за словами Капіци, “з дивовижною точністю описує зростання населення Землі протягом сотень і навіть багатьох тисяч років”. Правда, далі автор обмовляється, що застосовність такого роду формул обмежена. По-перше, у міру наближення до 2025 року населення світу прагнуть до нескінченності. Цей висновок, завдяки якому ця формула набула деякого поширення, і змусив деяких вважати 2025 рік як час настання Судного Дня. По-друге, і у далекому минулому виходить такий же абсурдний результат, оскільки при створенні Всесвіту 20 мільярдів років тому повинно було бути в наявності 10 чоловік.

3. Демографічний прогноз і сфера туризму.

При розгляді впливу демографічних факторів на розвиток ринку туристичних послуг в Європі слід звернути увагу на такі особливості їх впливу:

По-перше, в результаті зростання народонаселення планети збільшується світовий туристичний потенціал, в туристичну діяльність залучаються нові людські ресурси.

По-друге, обов'язково слід враховувати зростання рівня урбанізації населення регіону і, як наслідок, погіршення екологічної ситуації та зменшення привабливості регіону для іноземних туристів.

По-третє, слід вивчати такий вплив в розрізі країн: в яких країнах народонаселення збільшується та відбувається демографічний бум; які доходи населення таких країн і яка питома вага населення може дозволити собі туристичну подорож до Європи. Крім того, слід враховувати і вікову структуру населення, оскільки вона впливає на загальну туристичну активність.

Зараз у всьому світі спостерігаються наступні демографічні тенденції. В країнах, що розвиваються, з різною інтенсивністю падає народжуваність, демографічний бум вже відходить у минуле. Однак сильні традиції багатодітності не дозволяють цим країнам перейти до схеми простого заміщення населення, яка вже протягом декількох десятиріч присутня в Європі.

Група європейських демографів прийшла до висновку, що демографічне зростання людства досягне свого максимуму у 2070 році, а потім кількість людей на Землі почне зменшуватися. Від всіх інших прогнозів даний прогноз відрізняється тим, що враховувався не один варіант розвитку подій, а 2000, кожен зі своєю ймовірністю. Комп'ютерне моделювання дозволило вченим заявити, що у 2070 році кількість людей на Землі зросте до 9 млрд. чол., а до 2100 року з ймовірністю 85 % спаде до 5,4 млрд. це суттєво зменшить загрозу голоду та знизить гостроту екологічних проблем людства.

Населення Європи зростає. Так, з 1972 року населення Європи збільшилось на 100 млн. чоловік, або 13,5% від загальної чисельності населення світу. За період з 1980 по 1995 рік чисельність міського населення в країнах Західної Європи збільшилось на 9%. Нині рівень урбанізації в Європі складає 74,6%. Щорічний приріст даного показника в період 2000-2015 років очікується на рівні 0,3%. Передбачається, що частка міського населення в Європі може стабілізуватися на рівні близько 82%.

Нині найбільш суттєвим демографічним процесом, що протікає на більшій частині регіону, є старіння населення в результаті низького рівня народжуваності та зростаючої середньої тривалості життя. Якщо бути більш точним, то кількість осіб старше 60 років з 10 % зросте до 34 % (у 2070 році). Зрозуміло, що це в середньому – різні континенти дають різні цифри.

Рівень народжуваності в Європі за останні 30 років зменшився з 2,3 до 1,4 дитини на жінку та складає всього 1,1 у Вірменії, Болгарії та Латвії –

набагато нижче рівня 2,1 дитини на жінку, необхідного для підтримання стабільно чисельності населення. За прогнозами вчених, у 2050 році в країнах Європи внаслідок старіння населення різко впаде коефіцієнт демографічної підтримки літніх людей, тобто відношення числа працездатних осіб (віком від 15 до 64 років) до кількості осіб у віці 65 років та старше. У багатьох країнах він скоротиться більше ніж в два рази: з 4 або 5 до 2.

Зростання кількості літніх людей стане “пенсійною” проблемою всіх країн світу. На думку демографа Ніко Клеймана (Університет Осло), проблеми з пенсіями, які зараз відчуває Китай, будуть характерні для всього світу. Однак він вважає, що в кожній країні є “вікно можливостей”, що дозволяють виправити ситуацію, переживши період економічного буму, такого, як сьогодні переживає Південна Корея, Сінгапур і Таїланд.

Що стосується європейської частини СНД – то тут кількість людей досягла свого максимуму у 2000 році та, як нам відомо, зараз різко спадає. Ця тенденція збережеться, як мінімум, протягом двох наступних десятиріч.

Населення Африки в найближчі 50 років подвоїться, однак вчені не беруть до уваги вплив епідемії СНІДу, яка за несприятливих умов може суттєво вплинути в бік зменшення на демографічну ситуацію в даному регіоні.

Іншою тенденцією, яка, швидше за все, збережеться та яка є великою проблемою регіону – це переміщення населення по всій території Європи. Воно викликоне як конфліктами, так і пошуками кращого життя. В той же час, за прогнозами, населення Європи в майбутньому буде зменшуватися і саме імміграція може припинити скорочення населення у всіх країнах Європи, однак необхідна для цього величина міграційного припливу в різних країнах різна. Європейський Союз зможе запобігти скорочення чисельності населення, якщо розміри міграції збережуться на рівні 90-х років ХХ століття. Для Європи в цілому досягнення цієї цілі потребуватиме подвоєння імміграції.

Кількість іммігрантів, необхідних для того, щоб попередити зменшення чисельності працездатного населення більша (інколи в декілька разів) тієї їх кількості, яка необхідна для попередження зменшення всього населення. Якби такі міграційні потоки реалізувалися, то іммігранти, які в'їхали у відповідні країни, та їх нащадки склали би у 2050 році досить значну частку всього населення, наприклад, в Німеччині та Італії — від 30 % до 39 %.

Іншою важливою тенденцією нині є те, що чисельність населення США збільшується значно більшими темпами, ніж будь-хто міг би передбачити.

Протягом 50 років Америку та країни Західної Європи вважали багатими країнами, для яких були характерні однакові демографічні особливості:

стабільна чисельність населення, низький рівень народжуваності, що має тенденцію до зниження, збільшення чисельності літніх людей.

Однак у 80-ті роки в характері демографічного розвитку цих регіонів світу стали проявлятися відмінності. Рівень народжуваності в США зростає, а в Європі — спадає. В США іммігрує більше людей, ніж в Європу, при цьому серед іммігрантів народжуваність вище, ніж у корінного населення США, однак одночасно збільшилась народжуваність останніх. Населення США найближчим часом стане молодіти. Очікується, що високий рівень народжуваності в США буде відносно стабільним. За результатами перепису населення, що проводився в США, в 2000 там проживало 281 млн. чоловік, тоді як очікувана чисельність становила 275 млн. За даними прогнозу вчених, у 2050 році населення Європи становитиме 360 млн. чол. та буде скорочуватися, а населення Америки становитиме 550 млн. чол. та буде зростати. Це означає, що населення США збільшиться порівняно з нинішнім в 2 рази.

Населення Європейського Союзу, що перевищувало населення США у 1995 році на 105 млн. чол., у 2050 році стане менше за нього на 15 млн. найбільш значне скорочення чисельності населення очікується в Італії — на 28 % згідно середньому варіанту прогнозу.

Економіка США, за прогнозами, буде зростати та згідно максимальним прогнозним оцінкам у 2050 році буде більш ніж в 2 рази перебільшувати економіку Європи. Баланс сил на світовій економічній арені зміниться фундаментальним чином. Ринок США з його 400 – 550 млн. заможних споживачів, без сумніву, буде для туристичного ринку Європи ще більш важливим, ніж зараз.

Таким чином, вплив демографічних факторів на розвиток туристичного ринку в Європі неоднозначний. З одного боку, такі негативні явища як старіння населення, зменшення народжуваності, високий рівень урбанізації негативно впливають на збільшення зацікавленості населення світу в туристичних подорожах. В той же час, збільшення населення в США є тим позитивним фактором, який сприятиме розвитку ринку туристичних послуг в Європі.